

Djetinjstvo 1950ih u hrvatskom dječjem romanu

Prosenečki, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:474686>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Nikolina Prosenečki

DJETINJSTVO 1950IH U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Diplomski rad

Petrinja, srpanj 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Nikolina Prosenečki

DJETINJSTVO 1950IH U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU

Diplomski rad

Mentori rada:

Izv. prof. dr. sc. Sanja Lovrić Kralj

Prof. dr. sc. Berislav Majhut

Petrinja, srpanj 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Djetinjstvo 1950ih iz historiografskog pera.....	2
2.1. Pioniri	2
2.2. Važni događaji i rituali u životu pionira.....	4
2.3. Dječja prava	8
3. Pedesete kao prijelomni trenutak u dječjoj književnosti.....	10
3.1. Stvaranje slike sretnog socijalističkog djetinjstva	10
3.2. Pojava nove slike djeteta – stanovnika dječje republike	12
3.3. Promjena paradigme u dječjim časopisima	13
4. Istraživački korpus	15
4.1. Ukratko o djelima i autorima djela.....	16
5. Djetinjstvo 1950ih.....	18
5.1. Odnosi među djecom.....	18
5.2. Odrasli u romanima	26
5.3. Odnos djece i odraslih	29
6. Koliko se razlikuje faktografska slika pedesetih od onih prikazanih u književnim djelima? 35	
7. Zaključak.....	36
8. LITERATURA:	38
8.1. Primarna literatura.....	38
8.2. Sekundarna literatura.....	38

SAŽETAK

U radu je prikazano djetinjstvo pedesetih godina dvadesetog stoljeća kroz historiografsko pero. Vidljiv je i osvrt na društveno-politička zbivanja toga vremena. Objasnjeno je na koji način su takve okolnosti utjecale na razvoj dječje književnosti u Hrvatskoj, ali i kako se pristupalo djeci te kakva vrijednosti su se zastupale.

S obzirom na društveno-politička događanja i potrebe toga vremena, nastajale su paradigme u dječjoj književnosti kao što su mit o sretnom djetinjstvu i dijete – stanovnik dječje republike. Radom su prikazane te paradigme te su uspoređene odabranim dječjim romanima.

U radu je prikazana proučavana slika djeteta u romanima 50-ih godina 20. stoljeća. Cilj rada je prikazati djetinjstvo u odabranim djelima koja su nastala u različitim razdobljima, a govore o pedesetim godinama 20. stoljeća. Na taj način nastojimo prikazati položaj djeteta u tom desetljeću, odnose s odraslima i odnose među djecom. Kako bismo to što bolje prikazali, analizirano je nekoliko romana. U središtu ove teme nalaze se romani Ciko (1954) Eduarda i Branka Špoljara, Prozor do vrta (1955) Mate Lovraka, Posada oklopnog vlaka (1959) Milivoja Matošeca, Domaća zadaća (1960) Ivana Kušana te Zvižduk s Bukovca (1975) Zvonimira Milčeca.

Ključne riječi: djetinjstvo, pedesete godine 20. stoljeća, paradigme u dječjoj književnosti

SUMMARY

The paper presents the childhood of the 1950s through the lens of historiography. A review of the socio-political events of that time is also visible. It was explained how such circumstances influenced the development of children's literature in Croatia, but also how children were approached and what values were advocated.

Considering the socio-political events and the needs of that time, paradigms were created in children's literature, such as the myth of a happy childhood and the child - a resident of the children's republic. The paper presents these paradigms and compares them with selected children's novels.

The paper presents a studied image of the child in the novels of the 1950s. The aim of the work is to show childhood in selected works that were created in different periods, and talk about the fifties of the 20th century. In this way, we try to show the position of the child in that decade, relationships with adults and relationships between children. In order to present this as well as possible, several novels were analyzed. At the center of this topic are the novels *Ciko* (1954) by Eduard and Branko Špoljar, *Window to the Garden* (1955) by Mate Lovrak, *The Armored Train Crew* (1959) by Milivoj Matošec, *Homework* (1960) by Ivan Kušan and *Zvižduk s Bukovac* (1975) by Zvonimir Milčec.

Keywords: childhood, fifties of the 20th century, paradigms in children's literature

1. Uvod

Početak pedesetih godina 20. stoljeća uslijedile su neke društveno-političke promjene koje su utjecale, kako na život djece toga vremena, tako i na samu dječju književnost. Sve više se počelo govoriti o dječjem slobodnom vremenu. Slobodno vrijeme djeteta bilo je potrebno kontrolirati te je članstvo djece u Savezu pionira postalo obavezno. Iz tog razloga uvedena je opća društvena reforma 1950. godine kojom su se regulirala dječja prava i djetetovo slobodno vrijeme. Do tada su omladinci pomagali u odgoju djece. Nakon te reforme s pionirima su se morali baviti odrasli obrazovani ljudi, a mladi više nisu mogli biti na rukovodećim ulogama u državi.

Pioniri su imali obilježja kao što su kapa, marama i članska knjižica. Da bi dijete postao pionir, morao je dati zavjet da će vječno služiti i voljeti domovinu. Dijete je moralo imati i neka svoja prava, poput prava na slobodno vrijeme i igru. No ta sva prava su u neposredno poratno vrijeme uspostave jugoslavenskog režima bila samo paravan za masovnu kontrolu dječjeg ideološkog obrazovanja. Bio je organiziran veliki broj aktivnosti i radionica kako bi djeca imala što manje slobodnog vremena u kojem bi mogli slušati priče onih koji su imali drugačije mišljenje od tadašnje vlasti.

Kao niz društveno-političkih događaja kao i potreba da se upravlja, ne samo dječjim vremenom, nego očito i dječjim razmišljanjima, stvorena su paradigmska mjesta u dječjoj književnosti. Potrebom da se dijete uvjeri kako živi najsretnije djetinjstvo bez ikakvih briga i problema, kako je njegovo djetinjstvo sretnije negoli ikada prije ili igdje drugdje, nastala je paradigma o sretnom socijalističkom djetetu. Također, pojavila se potreba da se dijete izdvoji od svijeta odraslih, da se na neki način odrasli iskupe za prethodno otimanje djetinjstva za vrijeme rata. Stoga je nastala paradigma koja prikazuje dijete kao stanovnika vlastite, dječje republike. Dijete kao stanovnik dječje republike prikazivano je više kao književni pojam u kojemu je dijete posve odvojeno od svijeta odraslih i živi u svom dječjem svijetu igre, bezbrižnosti, a što je često metaforički opisano kao dječja republika, planet, kontinent ili zemlja.

U ovom diplomskom radu analizirat će se djetinjstvo te odnosi djece međusobno kao i odnosi djece s odraslima u romanima sa zbivanjem smještenim u pedesete godine 20. stoljeća. Prilikom analize, pažnja će se posvetiti i društveno-povijesnim okolnostima toga vremena.

2. Djetinjstvo 1950ih iz historiografskog pera

2.1. Pioniri

Vladajuća Komunistička partija Jugoslavije je htjela stvoriti socijalističkog čovjeka koji će posjedovati poželjne karakterne osobine te ljubav prema domovini i sovjetskim narodima. Socijalistički čovjek, prema Dudinim navođenjima, trebao je biti čovjek koji voli svoju socijalističku zemlju te poštuje druge narode. Morao je biti čovjek bogat pravilnim uvjerenjima, fizički i moralno zdrav, krepak te čio. Takve poželjne osobinama socijalističkog čovjeka bilo je najlakše usaditi u one koje je tek trebalo odgojiti. (Duda, 2015) Najlakše je bilo doprijeti do djece putem škole. Njezin je sustav bio stvoren na način da odgaja budućeg građana. Ipak slobodnog, izvanškolskog vremena je i dalje bilo previše te je bilo potrebno stvoriti sustav koji će i u izvanškolskom vremenu kontrolirati odgoj budućih građana. Zato su u Jugoslaviji, po uzoru na zemlje sovjetskog bloka¹, nastajale pionirske organizacije. (Duda, 2015) Osim Dudinog pisanja o potrebi da se utjecaj na odgoj djece novog socijalističkog društva proširi i na slobodno vrijeme, govore i Majhut te Lovrić Kralj. Prema njihovom navođenju pristupanje pionirskoj organizaciji bilo je gotovo obavezno, a svečanost primanja u Savez pionira odvijala se 29. studenog za Dan Republike. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016)

Masovnošću pionirske organizacije Partija je željela osigurati čim veći nadzor nad slobodnim vremenom djece, kao i nad njihovim djelovanjem, a sve češće i načinom razmišljanja. Ideološko učenje provodilo se „ispočetka“ jer su „djecu smatrali praznim listom papira koji samo čeka da ga se ispuni raznim kvalitetama i ponajprije ideološki ispravnim sadržajem“. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016:47)

Iz saznanja da je bila tolika potreba za utjecajem na dječje slobodno vrijeme proizlazi pitanje koliko su navedene osobine zaista bile osobine socijalističkog čovjeka. Ako se čovjeka, od najranijeg djetinjstva stavlja u kalup, kako onda takav čovjek može uistinu biti moralno zdrav, krepak ili čio. Duda ističe kako Savez pionira nikada nije mogao djelovati sam za sebe, nego je povezan s organizacijom odraslih koji su osmišljavali plan i program rada. Aktivnosti su često provodili nastavnici kojima bi pomagali stariji učenici koji više nisu bili članovi dječje organizacije. Na taj način su se povezivale pionirska i omladinska organizacija². (Duda, 2015) Omladinci i mladi su imali veliki utjecaj na pionire kao i veliku ulogu u rukovodećim položajima. Majhut i Lovrić Kralj objašnjavaju silno povjerenje u mladost kao rezultat

¹ Komunistička praksa iz Sovjetskog Saveza imala je snažan utjecaj na organizacije djece u Jugoslaviji i svim njenim zemljama. (Duda, 2015)

² Obje organizacije bile su osnovane za mladi naraštaj čiji je odnos ovisio o promjenama u nadležnosti nad Savezom pionira.

uvjerenja „da socijalističku revoluciju mogu iznijeti samo mladi umovi koji će se radikalno obračunati s tradicionalnim vrijednostima.“ (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

U ljeto 1950. uslijedile su pripreme opće društvene reforme kojom se uvelo i radničko samoupravljanje što je značilo veći reformski zahvat u Savezu pionira. Reformu je pokrenuo Milovan Đilas pismom koje je sastavio u ime CK KPJ. Duda u svojem radu donosi dijelove Đilasovog pisma. U pismu je Đilas kritizirao manjak igre i zabavu za djecu, šabloniziran i kruti sadržaj rada te vojnički duh i disciplinu. Reforma je uključila značajan preokret u izvedbi državnih mjera u procesu socijalizacije. Nakon reforme pionirima se više nisu bavili nedovoljno sazreli i obrazovani omladinci nego su se trebali baviti školovani odrasli, učitelji i stručnjaci za koje se vjerovalo da će bolje postići odgojne ciljeve. Kako bi se pokazala uspješnost ovakvog oblika rada, diljem zemlje je pokrenuto uspostavljanje mreže savjeta Saveza pionira u koje su bili uključeni pedagozi, kulturni radnici te drugi stručnjaci i roditelji. Oni koji su radili s djecom morali su u sebi imati ljubav, interes i smisao za rad s djecom. (Duda, 2015)

Inicijativni savjet u svojim je napucima ponovio da Savez pionira kao odgojno-zabavna izvanškolska organizacija treba zadovoljiti potrebe djece za igrom, zabavom, fiskulturom i da organiziranim kulturnim i društvenim korisnim radom razvije kod djece inicijativu, stvaralaštvo, smisao za kolektivni život, ljubav prema svojoj zemlji i slobodoljubivim narodima i sve one osobine i sklonosti, koje doprinose pravilnom i svestranom razvitku čovjeka. (Duda, 2015:31)

No sve to što Duda navodi o dječjoj igri i zabavi bila je samo izlika da omladinske organizacije prestanu rukovoditi Savezom Pionira te da rukovođenje preuzmu Savjeti odraslih koji bi bolje upravljali dječjim izvanškolskim vremenom. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017) Istovremeno su nastajale i druge organizacije koje su vodile brigu o ponekim dječjim aktivnostima. Tako je 1951. godine osnovan Savez izviđača Hrvatske. Savez je iz dotadašnje djelatnosti pionirske organizacije preuzimao aktivnosti u prirodi, ali je zadržavao ustroj sličan vojničkome. Oko već postojećih pionirskih organizacija počela su se organizirati društva Naša djeca. Društvima Naša djeca zovu se savjeti odraslih koji se bave pionirima. Savez pionira ne može postojati bez odraslih koji ih vode i određuju što će raditi. Kako je Savez pionira ovisio o organizaciji društva Naša djeca tako su dijelili niz zajedničkih problema među kojima su se najviše istaknuli kadrovi, novac i prostor. U nedostatku stručnog, kvalitetnog i kompetentnog kadra u radu s djecom, nerijetko su ih mijenjali pojedinci slabijih kompetencija te u to vrijeme sumnjivog svjetonazora. Kao izlaz iz kadrovskog problema bilo je preporučeno rad u odredima usmjeriti na masovne akcije i proslave pionirskih praznika. No usprkos postojećim problemima,

Savez društva Naša djeca i Savjet Saveza pionira su relativno dobro funkcionirali okupljajući oko 150 tisuća članova³ u samoj Hrvatskoj⁴. (Duda, 2015)

Duda ističe obnovu odnosa s omladincima koja je započela 1953. i 1954. godine. Tada se omladinci spominju kao nova i svježna snaga u kojima bi pioniri, zbog generacijske bliskosti, mogli vidjeti uzor. Stoga ih se moralo uključiti u rad s pionirima. Omladinci su morali proći barem jednu od triju razina tečaja za pionirske rukovoditelje kako bi suradnja s omladincima bila što uspješnija. Takav tečaj trebao je pomoći svakom polazniku da postane stariji i iskusniji prijatelj. Omladinac koji bi radio s pionikom nije mogao biti stariji tek koju godinu jer bi mu prevelika generacijska bliskost dovela autoritet u pitanje. Odabrani omladinci bili su stari između 16 i 18 godina, morali su biti aktivni članovi Narodne omladine, trebali su pokazivati smisao za rad s djecom te su morali imati najmanje šestogodišnje ili osmogodišnje osnovno obrazovanje. U slučaju da su školovanje napustili, nisu smjeli zapustiti elemente pismenosti. (Duda, 2015)

2.2. Važni događaji i rituali u životu pionira

Prema navodima Duda, deset godina nakon rata, 1955. i dalje je postojao problem nedostatka djece u Savezu pionira. Tada je u SP bilo 50 000 djece od ukupno 450 000 školske djece. Dijete je moglo postati pionir s navršenih sedam ili šest godina tj., onda kada je upisalo prvi razred osnovne škole, ali članstvo nije bilo niti obavezno niti automatsko time što je dijete učenik. Dapače, htjelo se odvojiti značenje pojma pionira od pojma učenika usprkos stalnom poistovjećivanju. Pionir je bio više od učenika. Ono je bilo dijete koje pripada pionirskoj organizaciji, tj. koje je u nju ušlo jer se pravilno odnosi prema prijateljima i starijima, ističe se i razlikuje po pozitivnim stavovima od onog djeteta, koje nije pionir. Duda ističe Paravin zaključak kako će tek takvom razlikom pionirska organizacija više vrijediti, biti privlačnija i jača. Ipak, želja je bila okupiti što veći broj djece u pionirskoj zajednici. Godine 1959. kao smetnje su se pojavili novčani i prostorni problemi te štetni izvanškolski utjecaji, posebno na selu. Nerijetko se događalo da roditelji nisu dozvoljavali djeci, posebice ženskoj djeci, da posjećuju sastanke te da sudjeluju u drugim akcijama pionirske organizacije. Tek 1963. godine primanje u Savez pionira postaje opće i obavezno. (Duda, 2015)

³ Popis članova iz 1957. godine

⁴ Računalo se da u ostalim republikama ima toliko članova koliko u samoj Hrvatskoj

Primanje u pionire svečano se obilježavalo svake godine na Dan Republike, 29. studenog. Taj dan su pioniri svečano obilježavali čak i ako nisu ulazi novi članovi u Savez pionira. Primanje djece u pionire smatralo se činom oblikovanja socijalističkog građana. Djeca više nisu bila nepolitičko neopredijeljena nego su postajala politički opredijeljena te su stupala u kolektiv u kojem je započinjao njihov proces ideološke i političke socijalizacije. Svečanost postanka članom pionirske organizacije Duda interpretira kao ritual stjecanja zrelosti. (Duda, 2015)

Nove su tradicije pridonosile ritmizaciji života, pa je postati članom pionirske organizacije značilo izaći iz predškolske dobi, a prerastanje u omladinca poklapalo se s ulaskom u pubertetske godine. Obje su svečanosti učlanjivanja tako bile „rituali stjecanja zrelosti“. (Duda, 2015:110)

Duda takve rituale prijelaza objašnjava kao rituale koji su mijenjali položaj i stanje djeteta u društvenoj zajednici te je time dijete dobivalo novu političku ulogu u suvremenoj društvenoj zajednici. Godine 1951. pristigle su jasne upute⁵ kako mora izgledati čin primanja članova u Savez pionira. Svečanost s takvim uputama gotovo se nije mijenjala sve do osamdesetih godina. Svečanost se odvijala u školskoj ili mjesnoj dvorani koja je morala biti ukrašena parolama, slikama te zastavama. U dvorani je moralo biti dovoljno sjedećih mjesta za sve roditelje, nastavnike i članove pionirskog odbora i savjeta. Dovoljno mjesta trebalo je biti i za nove pionire dok stoje tijekom obreda i dok kasnije sjedeći prate nastavak priredbe. U dvoranu su posljednji ulazili budući pioniri postrojavajući se. Njihov ulazak bio je popraćen pljeskom gledatelja. Nakon toga bi pionir trubač označio početak svečanosti. Pionirski zastavničar je unosio zastavu pionirskog odreda, a potom bi ušlo vodstvo odreda s predstavnikom Partije. Potom bi načelnici četa iznijeli brojčano stanje prisutnih pionira. Nakon toga bi predstavnik DND-a ili JNA govorio o važnosti organizacije te bi čitao zavjet stvarajući stanke u kojima bi djeca ponavljala po nekoliko riječi. Članovi DND-a i stariji pioniri su vezali marame novim članovima Saveza. Nakon toga bi trubač označio kraj svečanosti te bi uslijedile čestitke i pozdravi. Duda iz ovakvog opisa svečanosti zaključuje kako su usprkos „demilitarizaciji“ iz 1950. i dalje zadržani vojnički elementi poput stupanja, prijavka i prisutnosti časnika. Da se militarizacija pionira zadržala i dalje dokazuje i davanje zakletve te obećanja da će se istrajati na putu koji su zacrtali najhrabriji pioniri za vrijeme NOB-a. Tek nakon svečanosti primanja novih članova mogao je uslijediti ležerniji program. (Duda, 2015)

Ležerniji prigodni program mogao je uslijediti kasnije poslijepodne ili odmah u nastavku, čim bi novi pioniri zauzeli svoja sjedeća mjesta. Preporučivalo se nakon svega organizirati „pionirsko veselje“ ili „zakusku“. (Duda, 2015:112)

⁵ Upute su bile u obliku priručnika, a stigle su iz Biblioteke Saveza pionira Hrvatske

Obvezni dio obreda primanja đaka u pionirsku organizaciju bio je pionirski zavjet, tj. svečano obećanje. Djeca su izgovarala zavjete neposredno prije dodijele kapa i marama. Zavjet se tijekom godina mijenjao, ali je uvijek sadržavao iste najvažnije sastavnice, tj. osnovne poruke kao što su vjernost domovini, doprinos napretku domovine, čuvanje domovinske nezavisnosti, čuvanje međunacionalnih odnosa, poštivanje općeljudskih vrijednosti te moralnih i karakternih osobina. Takve odrednice upućivale su, prije svega, na socijalističke vrijednosti. Sve te odrednice zadržavale su se u svakoj izmjeni zavjeta, no mijenjalo se njihovo isticanje, uvođenje u tekst te temeljita razrada. Zavjet je tijekom pedesetih godina zadržao gotovo istim oblik uz pojedine gramatičke ili stilske preinake. Tek 1963. godine se zavjetu mijenja oblik u većem omjeru. (Duda, 2015)

Zavjetujem se pred pionirskom zastavom i svojim drugovima pionirima, da ću učiti i raditi kao vjeran sin svoje socijalističke domovine Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Zavjetujem se, da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, slobodu i nezavisnost naše domovine, stečene krvlju njenih najboljih sinova, i da ću sve učiniti, da moja domovina bude sretna i bogata.

Za domovinu, s Titom – naprijed!⁶ (Duda, 2015:127)

Duda pruža pregled obilježja po kojima su pioniri bili prepoznatljivi. Dio tih obilježja bila je odora koja se tijekom pedesetih godina mijenjala. Kasnih pedesetih odora je bila sačinjena od plave kape titovke, crvene marame, bijele košulje i plavih hlača za dječake, tj. plavih suknji za djevojčice. Takav redosljed boja na odori simbolizirao je jugoslavensku zastavu (kapa, lice, marama). Usprkos promjenama koje su događale na uniformi, podlogu je činila bijela i plava odjeća koja se nije posebno nabavljala u školi niti u posebnim prodavaonicama nego su je roditelji nabavljali po vlastitom izboru poštujući boju. Roditelji su sami odlučivali hoće li uniforma biti više ili manje svečana te od kakvog materijala će biti izrađena. Pionirska odora se odijevala samo nekoliko puta godišnje prilikom važnih datuma kao što su Dan Republike, Dana Armije ili proslave nekog drugog praznika te pionirskih pohoda i susreta, dočeka i ispraćaja političkih izaslanstava te drugih posebnih prigoda. Učitelji su mogli naložiti donošenje samo kape i marame bez ostatka uniforme. Marame i kape simbolizirali su dijete koje službeno sudjeluje u svečanosti, u ulozi pionira. Kape i marame, zajedno s pionirskom knjižicom, učenici su dobivali prilikom primanja u Savez pionira. Izgled kape, marame i knjižice određivali su propisi pionirske organizacije. Okvirne upute iz 1950. godine određivale su da marame moraju biti trokutastog oblika s dimenzijama osnove jedan metar, a visine 40 centimetara. Nerijetko se događalo da nisu svi pioniri dobili svoju maramu jer škole nisu na

⁶ Zavjet pionira iz 1951. godine

vrijeme naručile marame koje su trebale podijeliti djeci na dan primanja u pionire. Osim toga, događalo se i da se marame koriste u razne kućanske potrebe ili potrebe izvan kućanstva. Stoga je 1963. godine doneseno pravilo o statusu marame kao glavnom obilježju povezivanja djece u zajednicu. Slične faze prolazila je i kapa te su na fotografijama iz pedesetih godina pioniri često zabilježeni bez kapa. Pionirsku iskaznicu dobivala su djeca na prigodnoj svečanosti, a nisu je mogla dobiti ona djeca koja nisu plaćali pionirski dinar. Kao što su se kroz godine mijenjali simboli i obilježja pionira, tako se mijenjala i pionirska iskaznica. No od početka pedesetih pa sve do 1974. godine zadržala je iste elemente i rubrike (pionirski zavjet, obaveze pionira, evidencija plaćene članarine, znak Saveza pionira). (Duda, 2015)

Među važniji događajima među pionirima isticala se i štafeta čija je tradicija održavanja, prema Dudinim navođenjima, započeta 1945. godine. Štafetnom palicom koja se nosila iz ruke u ruku iz svih krajeva Jugoslavije se obilježavao rođendan Josipa Broza Tita dana 25. svibnja. Na Titovu inicijativu, nakon 1956. godine, 25. svibnja se više nije obilježavao samo predsjednikov rođendan nego je taj datum postao i danom obilježavanja Dana mladosti. Tada je manifestacija nošenja štafetne palice nazvana Štafetom mladosti, a Duda smatra kako je to bio dobar način za „ublažavanje važnosti kulta ličnosti i preusmjerenje pozornosti na mlade naraštaje“ iako je Tito i dalje bio u centru odvijanja manifestacije. Od 1957. godine Tito je primao samo jednu saveznu štafetu koju bi mu uručio najbolji učenik, student i radnik. Prilikom predaje umjetnički oblikovane štafete, donositelj štafete pročitao bi u njoj spremljeno pismo s rođendanskom porukom. Za razliku od ostalih republika, u kojima se odvijala samo Štafeta mladosti, u Hrvatskoj je bila organizirana i Pionirska štafeta koja se odvijala odvojeno od Štafete mladosti. Pionirska štafeta bila je najmasovnija manifestacija koja se odvijala od 1953. do 1982. godine. Za takvu manifestaciju pioniri su se mjesecima pripremali i stvarali programe koji su se održavali od ožujka do svibnja, za vrijeme prenošenja štafete od odreda do odreda. Cijela manifestacija završavala je masovnim završnim zborom na Trgu Republike (današnjem Trg bana Josipa Jelačića) ili u Pionirskom gradu (današnjem Gradu mladosti). (Duda, 2015)

Pokretanje Pionirske štafete bilo je dio oživljavanje pionirske organizacije u Hrvatskoj u razdoblju nakon pisma iz 1950. i u tome je nastojanju ova manifestacija odigrala značajnu ulogu, zajedno s Pravilnikom Saveza pionira Hrvatske iz 1952., obnovljenim pionirskim pohodima i tečajevima za omladince u ulozi pionirskih rukovodilaca. (Duda, 2015:151)

Pionirska štafeta smatrala se najmasovnijim događajem, a Duda uspoređuje Pionirsku štafetu sa još jednim vrlo važnim događajem u životu pionira – svečanost primanja u Savez pionira te objašnjava zašto se baš Pionirska štafeta smatrala najmasovnijim događajem.

Kroz svečanost primanja u Savez pionira prolazili su svi pioniri, ali u sljedu godinu za godinom, dok je Pionirska štafeta nastojala u splet svojih aktivnosti uključiti sve postojeće pionire, pa je doista riječ o najmasovnijem događanju. (Duda, 2015:152)

2.3. Dječja prava

Dijete bi trebalo imati pravo na slobodno vrijeme, a Duda opisuje kakvo ono mora biti. Slobodno vrijeme trebalo je organizirati na način da pruža djetetu prostora za kreativnost, svestrano obrazovanje te ukupno zdravlje, ali prije svega slobodno vrijeme moralo je sadržavati aktivnostima kojima će, u djetetu, jačati domoljublje i pozitivan stav prema svim vrijednostima jugoslavenskog samoupravnog i nesvrstanog socijalizma. Drugim riječima, nije se smjelo dozvoliti da djeca uistinu imaju slobodno vrijeme već se i to izvanškolsko vrijeme trebalo nadzirati i usmjeravati. To je bila glavna briga sustava. Dakle, ne dobrobit djece već dobrobit sustava. Slobodno vrijeme moralo je djeci nuditi dovoljno igre, zabave te dječje radosti. Godine 1950. je Đilas u svom pismu napisao smjernice kako bi slobodno vrijeme djeteta trebalo izgledati, tj. napisao je kritike na dotadašnju organizaciju rada Saveza pionira. Rad pionirskih grupa morao se odvijati onda kada djeca nisu zauzeta školskim i izvanškolskim obavezama. Aktivnostima u slobodno vrijeme trebalo je, između ostalog, dopunjavati i ispravljati obiteljski odgoj, ali i poticati razvoj samostalnosti i inicijative među djecom. Najveća pozornost pridavala se seoskoj djeci za koje su se planirale sportske igre, izleti, dječje knjižnice, projekcije filmova i slični događaji kojima bi se mogli proširiti njihovi vidici. Tijekom pedesetih godina težilo se organizaciji dječjeg slobodnog vremena u skladu s navedenim uputama. Najveći udio pionirskog stvaralaštva bio je vidljiv u Jugoslavenskim pionirskim igrama koje su počele održavati u drugoj polovici pedesetih godina. Godine 1958. započeto je i održavanje Festivala djeteta na kojemu su djeca imala priliku gledati kazališne i lutkarske predstave, filmske projekcije, glazbene priredbe, radionice, izložbe te stručne rasprave i savjetovanja. Pedesetih godina bili su organizirani vedri pionirski sastanci na kojima su djeca imala mogućnost učiti društvene igre, igre u sobi i na otvorenom te su učili izrađivati potreban pribor i opremu za navedene oblike zabave. U takve svrhe postojali su razni priručnici te zbirke društvenih igara. Na pionirskim sastancima vladao je smijeh i radost. Ponekad se rađalo i nezadovoljstvo no uvijek je budilo nove interese te život kakav je primjeren djeci te dobi. Osim već navedenih ciljeva pionirskih sastanaka, oni su imali ulogu i odvojiti djecu od utjecaja lošeg društva te beskorisnog trošenja vremena. Aktivnostima koje su se provodile poticalo se djecu na red, pristojnost te srdačnost kao i ustrajnost, upornost, smisao za točnost, urednost, spretnost, dosjetljivost, aktivnost i inicijativnost. Ovakve osobine posebno su se stjecale u sportskim

igrama i susretima koji su se mogli organizirati u svakoj školi ili u svakom mjestu bez većih financijskih troškova. Odmah nakon rata krenule su organizacije ljetovanja za djecu i mlade u Jugoslaviji koji su ponajprije bili namijenjeni djeci bez roditelja, radničkoj djeci, djeci iz industrijskih centara te djeci čiji roditelji nisu bili u financijskim mogućnostima priuštiti djeci ljetovanje. Ljetovanjem se smatralo kao nužni faktor utjecaja na zdravlje djece. Stoga je, osim što je djeci pružalo zabavu i razonodu, bilo korisno i na zdravstvenom aspektu. (Duda, 2015)

3. Pedesete kao prijelomni trenutak u dječjoj književnosti

3.1. Stvaranje slike sretnog socijalističkog djetinjstva

Majhut i Lovrić Kralj navode naslov koji se pojavljuje u *Pionirskim novinama: Srećna deca Republike*. Tim naslovom autori najavljuju mit o sretnom djetinjstvu koji se stvorio pedesetih godina. Mit je nastao krajem četrdesetih godina te je tvrdio kako su djeca u socijalističkoj Jugoslaviji, o kojima brinu Tito i Partija, živjela sretnije nego ikad prije ili igdje drugdje. Autori navode tri strategije pomoću kojih je mit bio podržavan. Jedna strategija označavala je preuzimanje sovjetskog modela veličanja sretnog komunističkog djeteta. Nakon Drugog svjetskog rata utjecaj SSSR-a je bio golem. Iako su partizani bili pobjednička vojska, nisu imali dovoljno iskustva u stvaranju mirnodopske organizacije društva. Pučanstvu, koje je desetljećima bilo izloženo protukomunističkoj promidžbi, trebalo je usaditi povjerenje da će komunisti biti sposobni osigurati izgradnju novog društva. SSSR je uspio vojno slomiti Njemačku u vojnom, organizacijskom, proizvodnom te logističkom vidu što je SSSR-u i komunizmu doprinijelo zaista veliki autoritet. Osim toga, u Jugoslaviji gdje su komunisti odlučili sagraditi društvo na potpuno drugačijim osnovama od onih prije rata, gotovo da nije bilo infrastrukture koja je mogla poslužiti u sasvim „pragmatične svrhe obrazovanja djece. Kao jedino rješenje nametnulo se okretanje prema sovjetskom iskustvu i književnosti. Druga strategija odnosila se na uspoređivanje djetinjstva tijekom pedesetih s djetinjstvom prije Drugog svjetskog rata koje se prikazivalo kao loše i mračno. I ova strategija svoje korijene pronalazi u sovjetskoj dječjoj književnosti. U SSSR-u je mit sretnog djetinjstva nastao dvadesetak godina ranije nego u Jugoslaviji, nakon Revolucije 1917. godine. Nastankom nove „proleterske egalitarne književnosti“, opis sretnog i zadovoljnog djetinjstva iz vremena prije Revolucije morao je nestati. Vrijeme u kojem nastaje književnost o sretnom djetinjstvu u Rusiji i ono u kojem nastaje sretno djetinjstvo u Jugoslaviji pokazuje na različitost među njima. No, i sličnosti su, dakako, značajne. Sličnost leži u tome što za sovjetsku dječju književnost više nije postojalo sretno aristokratsko djetinjstvo tako ni za jugoslavensku socijalističku književnost više nije moglo postojati građansko sretno djetinjstvo. Sovjetska književnost često je opisivala djetinjstvo Lenjina i Staljina dok je jugoslavenska socijalistička književnost opisivala Titovo djetinjstvo čije je prikazivanje ovisilo o poruci koju je bilo potrebno poslati narodu. Nekoliko godina prije pojave mita o sretnom djetinjstvu Titovo djetinjstvo je prikazivano kao sretno. No, kada je bilo potrebno poslijeratnu djecu uvjeriti kako su upravo oni rođeni u sretnom vremenu, Titovo djetinjstvo je prikazivano kao tmurno i nesretno. U trećoj strategiji se djetinjstvo uspoređivalo sa djetinjstvima u kapitalističkim zemljama te zemljama Trećeg svijeta. Paralelno uz prikazivanje kako je djetinjstvo pedesetih godina sretnije u usporedbi s onim prije rata,

pojavio se prikaz jugoslavenskog djetinjstvo koje je bilo sretnije u usporedbi s vršnjačkim djetinjstvima u nesocijalističkim zemljama. Najčešće su bile prikazivane kapitalističke zemlje te njihove kolonije. U tim zemljama djeca su bila prisiljena raditi te nisu imala niti slobodu niti pravo na obrazovanje. Usprkos tome što su neke zemlje, poput Amerike, bile bolje ekonomski razvijene Jugoslavija i socijalističke zemlje su se predstavljale kao zemlje među najnaprednijem društvenom uređenju. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

Iako bi se Jugoslavija tada teško mogla mjeriti s Amerikom što se stupnja ekonomskog razvoja tiče, prema marksističkome učenju napredna je socijalistička zemlja daleko ispred svih ne-socijalističkih zemalja jer živjeti u socijalizmu znači živjeti u najnaprednijem društvenom uređenju i u povijesti i u cijelome svijetu. Na taj stadij društvenog uređenja svi ostali tek trebaju stići kada i sami prođu kroz socijalističku revoluciju. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017:53)

Mit se najčešće oživljavao na javnim svečanostima i proslavama te u dječjoj književnosti, udžbenicima, školama te raznim tekstovima poput biografija partijskih vođa i dr. Tito je govorio kako sva djeca u zemlji moraju biti sretna no na neku djecu ipak nije mislio. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

Ipak, neka djeca u Jugoslaviji u to vrijeme sigurno nisu bila sretna. Naime, posve je sigurno da Tito nije mislio na djecu koja su upravo tih godina bili štíćenici doma za preodgoj djece izdajnika i neprijatelja naroda u Teharju, Slovenija. Također nije mislio ni na učenike koji su na petrinjskoj učiteljskoj školi izbačeni iz svih škola FR Hrvatske. Malo je vjerojatno da je mislio na djecu podravskog seljaka Ivana Večenaja, kasnije slavnog naivnog slikara, koja su u to vrijeme živjela u tako velikoj bijedi da su morala izmjenjivati jedine cipele koje su imali... (Majhut i Lovrić Kralj, 2017:41)

Kako navode Majhut i Lovrić Kralj, mit o sretnom djetinjstvu produkt je burnog i brzog razvoja stava o djeci u vrijeme Drugog svjetskog rata te nakon njega. Početkom pedesetih godina u školu će krenuti djeca koja su svoj cijeli kratki život u komunističkom društvu, djeca koja nisu natrunjena tradicionalnim odgojem i vrijednostima. To su djeca koja će zauzeti buduća mjesta na vlasti te će biti „najvjerniji provoditelji politike Partije“. Zato je među tom djecom potrebno stvoriti stav da žive najbolje moguće djetinjstvo. Autori spominju još neke procese pedesetih godina koji su značajno utjecali na shvaćanje tih godina. Za vrijeme rata dijete se prikazivalo kao dijete heroj, ravnopravno odraslome u obrani zemlje. Nakon rata dijete je bilo prikazivano kao dijete udarnik, također ravnopravno s odraslim u obnavljanju razrušene zemlje. Tada se u djecu usađivalo određena doza mržnje koju je dijete moralo, prema nastavnom planu za povijest, imati prema narodnim neprijateljima, imperijalistima i kapitalistima. Pedesetih godina dijete se i dalje odgajalo u mržnji prema državnom neprijatelju te u ljubavi prema domovini, Titu i partiji, ali pojavljuje se problem slobodnog vremena izvan

škole. Ondje su djeca bila u dodiru sa raznim neprosvijećenim elementima u obitelji i susjedstvu, baš kao i crkva koja je uvijek bila spremna zaskočiti ideološki nepripremljenu djecu. Savjeti saveza pionira trebali su brinuti o dječjoj literaturi te o izgradnji ustanova za dječje okupljanje. Tako se stvorio prostor u kojem je omogućeno stvaranje nove slike o djetinjstvu u Jugoslaviji. Slika djeteta-stanovnika dječje republike stvorila se naglo kao odgovor na potrebu za isticanje dječjih prava na početku pedesetih. Za razliku od te slike, mit o sretnom djetinjstvu pronalazi pojedine komponente već i ranije. Majhut i Lovrić Kralj navode glavne među njima: djeca su sretna jer su im Tito i partija obećali djetinjstvo bez gladi i neimaštine; djeca imaju pravo na djetinjstvo za razliku od razdoblja prije rata kada se često iziskivao dječji rad; svako dijete ima pravo na jednako obrazovanje te budućnost u kojoj postaje slobodni socijalistički član društva. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

3.2. Pojava nove slike djeteta – stanovnika dječje republike

Dječja književnost je često bile pod utjecajem izvanknjiževnih događanja. Tako je za vrijeme Drugog svjetskog rata nastala paradigma o djetetu heroju. Majhut i Lovrić Kralj navode kako se djecu smatralo bićima jednakim odraslim ljudima koji moraju sudjelovati u obrani svoje zemlje ravnopravno s odraslima. Tada je bilo potrebno stvoriti dječju percepciju svijeta na način da prezire sadašnjost kao i sve nedaće u kojim se nalaze. To je bilo moguće postići kroz književnost i nametanja stavova o ljubavi vlastite domovine te mržnji prema drugim državama. Stvaranje slike djeteta heroja bila je ostvarena nuždom preživljavanja partizanskog pokreta. Iako su je formirali odrasli, djeca su je prihvatila te su se nastavila ponašati prema formiranim obrascima. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016) Pedesetih godina su uslijedile nove društveno-povijesne okolnosti zbog kojih je pristigla nova paradigma o djetetu – stanovniku dječje republike. Dijete koje je stanovnik dječje republike u potpunosti je suprotstavljen svijetu odraslih te može biti dijete bilo gdje u svijetu jer su osobine djece, kako to navode Lovrić Kralj i Majhut, nevinost, neiskvarenost, igra, veselje, i mašta ma gdje god u svijetu oni bili. Dok u svijetu odraslih postoji mržnja i rat, u dječjem svijetu toga nema jer je djeci važnije dobra igra i zabava nego ratovanje. Slika o djetinjstvu koja je prethodila ovoj slici bila je slika o djetetu heroju koja je prikazivala dijete kao sudionika u ratu i obrani zemlje ravnopravnim, uz bok, odraslome. Postavljanjem slike djeteta – stanovnika dječje republike želi se stvoriti prividno apolitička slika kojom se želi dijete ponovno izdvojiti od svijeta odraslih i smjestiti ga tamo gdje mu je zaista i mjesto, u djetinjstvo i bezbrižnost. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016)

Segregacijom djece na sedmi kontinent, u njihovu vlastitu republiku, odrasli se na neki način žele iskupiti, ali istovremeno stvoriti sliku djeteta i djetinjstva kakve smatraju da trebaju biti. Sretni i neobuzdani, nenasilni i zaigrani, veseli i nevini postaje nova paradigma djetinjstva, ništa manje utopijska od dječje republike. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016:20)

Slikom djeteta heroja prikazivala se ljubav prema vlastitoj domovini na način koji iziskuje mržnju prema drugim zemljama. Za razliku od te slike, u kojoj je dijete stanovnik dječje republike, osnovna vrijednost je ljubav i prijateljstvo prema svim narodima, ljudskost, sloboda te nenasilje. Pojavom paradigme o djetetu – stanovniku dječje republike nije nestala paradigma o djetetu heroju. Zato Majhut i Lovrić Kralj napominju kako ne možemo govoriti o izmjeni paradigme već o pojavi nove paradigme. Nekoliko okolnosti utjecale su na stvaranje nove paradigme. Po završetku rata djeca su se demobilizirala te je bilo potrebno vratiti se svakodnevnim, dječjim aktivnostima, slobodi, zabavi i igri koje je zahtijevalo i pismo upućeno komitetima republike i CK NOJ. Majhut i Lovrić Kralj smatraju kako će koncept dječje republike promijeniti tokove dječjoj književnosti. Glavne odrednice načina prilaska djeci biti će „umjetnost, maštovitost, razigranost, mašta i igra“. Dječji svijet izdvojiti će se iz svijeta odraslih te će se na djecu gledati kao na zasebna bića koja se ne smiju previše opteretiti niti bi se smjelo od njih zahtijevati aktivno sudjelovanje u društvenom životu zajednice. Opisana situacija prikazuje želju da se za djecu stvori slobodno vrijeme te da ono bude ispunjeno dječjom igrom i zabavom. Usprkos tome ratne priče, koje njeguju sliku djeteta heroja, i dalje se objavljuju. Majhut i Lovrić Kralj pronalaze odgovor na to pitanje. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016)

Odgovor na to pitanje je i dalje u kontekstu. Pojavljivanjem nove paradigme socijalistički odgoj nije prestao, djeca se i dalje odgajaju u socijalističkom duhu jedinstvenog kolektiva: pristupaju savezu pionira, imaju svoje odgovornosti prema državi i drugu Titu, rituale koji ih uvjeravaju da im je djetinjstvo sretno i najbolje moguće. (...) U okviru takve zbilje pojam dječje republike je samo sadržaj koji ispunjava okvire dane odrastanjem u socijalizmu. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016:27)

3.3. Promjena paradigme u dječjim časopisima

Prema Majhutu i Lovrić Kralj, nakon pisma 1950. godine, upućenog CK KP republika i CK NO Jugoslavije dogodile su se brojne promijene i u dječjim časopisima. Osim što stranice časopisa postaju šarenija, u njima se pojavljuju i stripovi koji su do tada bili izbačeni iz tiska. U najčešće spominjanom časopisu pedesetih godina, časopisu *Pioniru* može se pronaći tematika „kontrasta ovdje/drugdje“ pisana u pripovjednom ili izvjestiteljskom obliku. U oba slučaj je cilj doprijeti do jugoslavenske djece pomoću prepričavanja sudbina nesretne djece drugih zemalja.

Tako su se u časopisu mogli pronaći tekstovi s tematikom o gladno djeci u Africi ili potlačenim malim radnicima u Indiji. Kako bi se pojačao dojam siromaštva, djeca u takvim pričama, dobivala su imena. Nerijetko su, za snažniji dojam, poslužile i fotografije. Dječji neprijatelji u takvim djelima bili su prikazani kao grupni likovi. Neprijatelji su posjedovali nemilosrdno zlo ili su u potpunosti bili demonizirani. Prema marksističkim učenjima opisi neprijatelja odgovaraju karakteristikama imperijalizma i klasne eksploatacije. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

Majhut i Lovrić Kralj opisuju promjene koje su se dogodile u dječjem časopisu *Pionir*. Brojevi koji su tiskani nakon 1949. godine izbacuju pisanje o sadržajima i proslavama sovjetskih praznika kao što su Dan Crvene armije ili Dan oktobarske revolucije te se oslanjaju na vlastitu tradiciju Narodnooslobodilačkog rata. Prvog rujna 1949. godine glavni urednik postaje Grigor Vitez te se tada u potpunosti mijenja koncepcija *Pionira*. *Pionir* prestaje biti pionirski glasnik i postaje časopis s književnim karakterom, pritom zadržavši NOB kao glavnu temu časopisa. U rujnu 1951. uredništvo preuzima Mladen Bjažić te će za njegovo vrijeme⁷ *Pionir* poprimiti „izgled zabavnog podlistka nedjeljnog zabavnika kakvih novina“. Za to vrijeme, u časopisu će se moći pronaći brojni stripovi (koji su do 1951. bili zabranjeni) i romani u nastavcima. Nakon 1952. godine kontinuirano uredništvo časopisa *Pionir* preuzima Josip Busija. Za vrijeme njegovog uredništva, 1954. godine, u časopisu izlazi prvi tekst s temom dječje republike, mira u svijetu te međunarodnom dječjem prijateljstvu. Riječ je o pjesmi „Otroci vsega sveta“ autorice Ruže Lucije Petelin koju je na hrvatski jezik preveo Gustav Krklec. Pjesma je molba djece za mir i svijet bez rata i oružja. Za vrijeme uredništva Josipa Busije najčešći tekstovi bili su posvećeni međunarodnim temama. (Majhut i Lovrić Kralj, 2016)

Osim časopisa *Pionir*, pedesetih godina izlazili su i časopisi koje, u svojem radu, navodi Lončar: *Radost* (od 1951.), *Djeca za djecu: list za samostalan rad učenika osnovnih škola* (1954. – 1960.)⁸ te *Vjesnikov zabavnik Petko* (1952. – 1954.). Časopisi su prenosili sadržaje vezane uz aktivnosti Saveza pionira, obnovu zemlje ili književnost ratne tematike. Pedesetih godina časopisi doživljavaju preobrazbu u dječje književne časopise. (Lončar, 2018) O istim promjenama unutra časopisa govori i Deskar u svom radu te ističe Paravinin stav o cilju časopisa. Cilj časopisa za djecu jest utjecaj na njihov odgoj, učenje ljubavi prema čitanju, pružanje novih znanja i zabave, jačanje pionirskih organizacija te bogaćenje njenih sadržaja. (Deskar, 2019) Prema tome časopis je jedna od zaista bitnih komponenti za stvaranje mladog socijalističkog čovjeka.

⁷ Od rujna 1951. do lipnja 1952. godine

⁸ Nakon 1960. godine časopis izlazi kao *Modra lasta*

4. Istraživački korpus

Pedesetih godina 20. stoljeća objavljeni su sljedeći hrvatski dječji romani: Josip Pavičić: *Knjiga o davnini*, 1953., Zlatko Špoljar: *Tri druga*, 1953., Anđelka Martić, *Pirgo*, 1953.; *Dječak i šuma*, 1960., Vjekoslav Kaleb, *Divota prašine*, 1954., Eduard i Branko Špoljar: *Ciko*, 1954., Mato Lovrak: *Dječak konzul*, 1954.; *Prozor do vrta*, 1955.; *Tri dana života*, 1957.; *Devetorica hrabrih*, 1958.; *Iskrica*, 1958., Ivan Kušan: *Uzbuna na Zelenom Vrh*, 1956.; *Koko i duhovi*, 1958.; *Domaća zadaća*, 1960., Milivoj Matošec: *Tragom brodskog dnevnika*, 1957.; *Posada oklopnog vlaka*, 1959., Predrag Jirsak: *Mjesečeva djeca*, 1958., Danko Oblak: *Modri prozori*, 1958.; *Na tragu*, 1960., Mladen Bjažić: *Osvajač 2 se ne javlja*, 1959.; *Zagonetni stroj profesora Kružića*, 1960., Zvonko Veljačić: *Dječak Dub putuje svemirom*, 1959.; *Dječak Dub u svijetu čudovišta*, 1960., Gabro Vidović: *Kurir sa Psunja*, 1959. No samo neki⁹ od njih kao svoju temu imaju i pripovijedanje o djetinjstvima u pedesetim godinama.

Osim dječjih romana napisanih pedesetih godina koji se bave njima suvremenom tematikom imamo i dječje romane koji su napisani kasnije a bave se također djetinjstvima u pedesetim kao što je Zvižduk s Bukovca Zvonimira Milčeca. Milčec radnju svog romana smješta u pedesete i u zagrebački kvart Bukovac jer taj predio i to vrijeme intimno poznaje kao svijet vlastitog djetinjstva.

Svrha ovog rada je opis djetinjstava pedesetih godina koja su bitno bila određena povijesnim okolnostima. No napominjem da nikako neću nastojati fikcionalni svijet romana analizirati dokumentaristički niti da ću dječje romane uzimati kao izvore činjeničnog stanja. Svijet romana uvijek ostaje, ma koliko se bavio stvarnošću, samo fikcionalni svijet to jest književni svijet u kojemu su i činjenični prikazi uvijek u službi romana i ciljeva koje si je roman zadao.

U ovome radu zanimaju nas književni prikazi djetinjstva kako su življena u pedesetim godinama. Zato će u korpus istraživanja ući odabrana djela¹⁰ koja prikazuju djetinjstva življena pedesetih godina. U korpus istraživanja neće ulaziti oni romani, objavljeni pedesetih godina, koji ne govore o djetinjstvima pedesetih godina kao što je, primjerice, roman *Dječak konzul* Mate Lovraka koji govori o razdoblju prije pedesetih godina, tj. o godinama nakon samog rata. Lovrak opisuje život djece koja sudjeluju u obnovi zemlje razrušene ratom. (Lovrak, 1954)

⁹ Eduard i Branko Špoljar: *Ciko*, 1954., Mato Lovrak: *Prozor do vrta*, 1955.; *Devetorica hrabrih*, 1958., Milivoj Matošec: *Posada oklopnog vlaka*, 1959., Ivan Kušan: *Domaća zadaća*, 1960., Mladen Bjažić: *Zagonetni stroj profesora Kružića*, 1960.

¹⁰ Eduard i Branko Špoljar: *Ciko*, 1954., Mato Lovrak: *Prozor do vrta*, 1955., Milivoj Matošec: *Posada oklopnog vlaka*, 1959., Ivan Kušan: *Domaća zadaća*, 1960., Zvonimir Milčec: *Zvižduk s Bukovca*, 1975.

4.1. Ukratko o djelima i autorima djela

Roman *Ciko* objavljen je 1954. godine. Autori romana su braća Eduard i Branko Špoljar. Eduard Špoljar je bio profesor književnosti i hrvatskog jezika koji je svoja djela počeo objavljivati već prije Drugog svjetskog rata. Spisateljskim radom počeo se baviti dok je bio mladi učitelj, a kasnije se zaposlio u redakciji časopisa *Savremena škola* u kojem je objavljivao književne osvrte i igrokaze. Nakon toga je svoju književno-spisateljsku karijeru nastavio objavljujući svoja djela u suradnji s časopisima: *Napredak*, *Školske novine*, *Vrelo*, *Večernji list*, *Bjelovarski list* itd. Osim književnih osvrta i igrokaza objavljivao je i pripovijetke te se bavio preradama i prijevodima. Uz spisateljski rad bavio se i redateljskim radom. Svoja djela vrlo često je objavljivao s bratom Brankom Špoljarom. (Bjelovariana, 2020) Iako je Branko Špoljar nerijetko objavljivao književna djela sa svojim bratom Eduardom, njegovo primarno zanimanje bila je gluma te kazališna režija. (Pejić, 2008) Kao glumac pojavljuje se u brojnim ulogama među kojima su se istaknule one u filmovima: *Lisinski* (1944.) O. Miletića te *Koncert* (1954.) B. Belana. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, n.d.)

Romani *Prozor do vrta* književno je djelo autora Mate Lovraka. *Prozor do vrta* objavljen je 1955. godine. Mato Lovrak svoja prva književna djela objavljuje već dvadesetih godina 20. stoljeća. S obzirom na romane koje je objavljivao, Hranjec ga ističe kao dječjeg klasika. Ne rijetko je Lovrak imao potrebu prikazati stvarno izvorište fabule u vlastitim romanima. Prikazana stvarnost nije bila doslovno prenesena nego je prikazivana kao stilizirana zbilja. (Hranjec, 2006) Majhut i Lovrić Kralj spominju Lovraka kao jednog od dvojice prijeratnih pisaca koji su činili kanon poslijeratne dječje književnosti. Kako je nakon rata nastao mit o sretnom djetinjstvu, tako su, od predratnih autora, mogli biti zadržani samo oni autori koji su, u svojim prijeratnim romanima, već govorili o tadašnjem nesretnom djetinjstvu. Od tih autora uzimala su se samo ona djela koju su govorila o nesretnoj prošlosti djetinjstva. U takvom kanonu dječje književnosti, od prijeratnih pisaca, uz Matu Lovraka bio je i Josip Pavičić. (Majhut i Lovrić Kralj, 2017)

Posada oklopnog vlaka, roman je autora Milivoja Matošeca. Objavljen je 1959. godine. Hranjec ističe Milivoja Matošeca¹¹ kao začetnika suvremenog dječjeg romana. Takav roman, kako piše Hranjec, oslobođen je „parološke prolaznosti i naglašene lovrakovske tendencioznosti“. Matošec počinje objavljivati romane tek nakon Drugog svjetskog rata. Svoj prvi roman¹² objavio je 1957. godine. Već je tim romanom najavio pustolovnost i napetu fabulu

¹¹ Uz Ivana Kušana

¹² Roman *Tragom brodskeg dnevnika*

u svojim romanima. Iz toga je moguće zaključiti kako mu je bitno privući interes mladog čitaća, ali i da zna kojim putem do toga može doći.

Autor romana *Domaća zadaća* jest Ivan Kušan, a objavljen je 1960. godine. Hranjec navodi Ivana Kušana kao začetnika modernog i suvremenog, urbanog dječjeg romana. (Hranjec, 2006)

... pa kao što je mjerilo za roman u prvoj fazi bio *Hlapić*, potom Lovrakovi romani, to za suvremeni dječji roman znače Kušanovi romani. (Hranjec, 2006:100)

Svoja djela počeo je objavljivati nakon rata. Prvi objavljeni roman je *Uzbuna na Zelenom Vrh*. Prvi izdavač, kod kojeg je Kušan htio objaviti roman, je odbio objaviti isti pod opaskom kako u romanu nema umjetničkih niti pedagoških kvaliteta. No, Hranjec ističe i pravu istinu o tome zašto izdavač nije htio objaviti Kušanov roman. Istina leži u tome da se Kušan sa svojim obrascem nije uklapao u tadašnji socobrazac. Roman je ipak uspješno objavljen u biblioteci Matice hrvatske. Upravo ovaj roman je uvelike odredio Kušana kao pisca. Osim proze za djecu, Kušan je pisao i prozu za odrasle. (Hranjec, 2006)

Uz proze za djecu Kušan naporedo piše i „za starež“ (*Toranj, Svrha od slobode, Čaruga, Sto najvećih rupa...*) pa se može ustvrditi da u hrvatskoj književnosti stvara pisac izuzetne erudicije i vidika, književnik raznovrsna opusa i umjetničkog (slikarskog) senzibiliteta, pisac koji je u tom opusu znao biti aktualan i provokativan, a ne može bitno površno dnevnopolitičko škrabalo. (Hranjec, 2006:101)

Zvižduk s Bukovca roman je Zvonimira Milčeca. Iako je djelo objavljeno 1975. godine, Milčec radnju romana smješta u školsku godinu 1950./51. Zvonimir Milčec rođen je 1938. godine. Dakle vrijeme romana smješta u svoje djetinjstvo. S obzirom da je rođen tek nekoliko godina prije Drugog svjetskog rata, nije teško zaključiti da svoja djela objavljuje tek nakon rata. Bio je književnik i novinar, a svoj rad blisko veže uz voljeni Zagreb u kojemu je i rođen. (Hranjec, 1998)

5. Djetinjstvo 1950ih

5.1. Odnosi među djecom

Roman *Ciko* prati život dvojice dječaka, Cike i Tomice, na selu te njihov odlazak u grad na školovanje. Tomica je sin siromašnog oca koji svojom marljivošću i pravednošću postiže dobar školski uspjeh i prijatelje. Ciko je bogatašev sin koji odlazi u grad tražeći samo zabavu. Nemaran je prema svojim obavezama te se priključuje neuglednoj grupi dječaka zbog kojih upada u probleme. (Špoljar, 1954)

Radnja romana započinje na ljeto prije odlaska dječaka u gimnaziju, a završava povratkom dječaka kući na zimske praznike, dakle nešto manje od šest mjeseci nakon početka romana. Dječaci na početku romana imaju jedanaest godina te uskoro kreću u prvi razred klasične gimnazije. (Špoljar, 1954)

Da ponovimo: u vrijeme, kada se događa ova pripovijest, Ciko ima jedanaest godina. Ljetno je doba, školski su praznici. Ciko je svršio četvrti razred osnovne škole. U jesen bit će gimnazijalac. U jesen će u veliki grad, u gimnaziju. (Špoljar, 1954:3)

Ciko je bio dječak iz bogate obitelji pa je bilo i logično da će nastaviti svoje školovanje u gradu. No, Tomičina obitelj je bila siromašna pa je bilo gotovo teško za povjerovati da će i Tomica otići u grad. Ipak, Tomičin tata je svojim marljivim radom to omogućio svom sinu.

Tomičin otac, marljiv i dobar čovjek, htio je na svaki način, da i njegov sin ode u grad i da svrši škole. Bit će mu lakše kroz život, govorio je prijateljima i štedio svaki novčić za sinovo školovanje. Mali Tomica nije ni slutio, da će i njega zapasti ta velika sreća. (Špoljar, 1954:17)

Osim Tomice i Cike u romanu se spominju i drugi dječaci sa sela, uglavnom iste dobi kao i njih dvojica. Ciko je bogatašev sinčić koji se prema tim dječacima odnosi kao prema svojim podređenima koji mu se moraju pokoravati. Odlaskom u grad očekuje kako će steći nove prijatelje koji će biti daleko zanimljiviji i finiji negoli oni na selu. I tim dječacima bi Ciko trebao biti vođa. (Špoljar, 1954)

Njegova družba u gradu mora biti velika, tako je zamišljao Ciko. Ako je veliki grad, mora biti i velika družba. Bit će ih najmanje dvadeset. Ah šta! Dvadeset je sitnica. Mora ih biti pedeset, a sve sami po izbor dječaci. A svima će zapovijedati on. (Špoljar, 1954:8)

Cikovim odlaskom u grad saznajemo kako njegove maštarije nisu točne te kako će ipak on biti taj koji će se morati pokoravati drugim dječacima. Dječaci kojima će se Ciko pokoravati su stariji od njega. Anđelko Brndarski, dječak preko kojega će Ciko stupiti u „klub“, je ponavljač prvog razreda gimnazije. Anđelko je bezobrazan i zao baš kao i svi drugi iz njegove družbe. Iako je Ciko mislio kako će stupiti u družbu dječaka s kojima će igrati nogomet i

prolaziti kroz razne dječje avanture, ovdje se ipak radi o sasvim drugačijoj družbi. (Špoljar, 1954)

I uđoše. Pet njih, a niti jedan iz 1a razreda klasične gimnazije, a niti iz drugog, trećeg ili bilo kojeg. Sva petorica mnogo stariji od Anđelka, još stariji od Cika. Sva petorica s čikovima u ustima. Sva petorica pljučkaju kroz zube, onako fakinski - nehajno. Jednome probiše i brci. Ciko ih gleda netremice, zadivljen je i prestrašen. (Špoljar, 1954:51)

Dakle, Cikovo zastupanje samoisticanja te snovi o vlastitoj budućnosti dovele su ga u družbu kojoj je cilj stvaranje nereda poput krađa ili maltretiranja slabijih od sebe. Kako bi se uklopio u takvu družbu i sam je morao postati takav. Njegovo ponašanje i sebično gledanje samo vlastite dobrobiti te želja za prekomjernim uživanjem i avanturama, u konačnici ga je dovela u propast. (Špoljar, 1954)

Već drugi dan, svi su u školi znali, da je cijela Leova družba u zatvoru i da će tamo i ostati dulje vremena. Govorilo se, da će svi biti otpremljeni u zavod za maloljetne, u popravilište, vrlo strogo popravilište, gdje će ostati dugo, valjda nekoliko godina, sve dotle, dok od njih ne postanu čestiti ljudi, korisni ljudskom društvu. S Leovom družbom bit će odveden i Ciko, a razumije se i Anđelko. (Špoljar, 1954:83)

Dok je Ciko primjer dječaka nepoželjnih karakternih osobina te primjer onoga što će se dogoditi ako se ne poštuju pravila etičkog ponašanja, autori prikazuju i primjer dječaka poželjnih karakternih osobina – Tomica. Tomica se prema svojim vršnjacima, ali i ostalim ljudima ponaša pristojno. Ima golemu želju da pomogne drugima. Iako je Ciko uvijek bio zao prema njemu, Tomica je uvijek bio obziran prema Ciki i razmišljao o njegovim osjećajima, kao i o osjećajima njegovih roditelja.

On je znao, da je Ciko nagao, da se voli tući i zapovijedati. Ali, da će se upuštati u takve pothvate, ne, to mu ni u snu ne bi palo napamet. Ah, jadni Ciko, pomislio je Tomica. Sada je zacijelo profučkao i gimnaziju. Sigurno će ga izbaciti iz škole. Zatvorit će ga u kakvo popravilište. A njegovi roditelji? Kako li će njima biti, kada budu sve to čuli? Kako će to primiti njegov otac, koji je tako ponosan na svog Cika i koji je u njemu gledao budućeg velikog i slavnog čovjeka. U neku ruku Ciko se je i proslavio, pomisli gorko Tomica ulazeći u razred.

Svojim velikodušnim ponašanjem te željom da pomogne široj zajednici, Tomica je stekao iskrene prijatelje i veliku reputaciju među vršnjacima. S Tomicom u razred idu dječaci kojima je također stalo do dobrobiti za cijelu zajednicu. (Špoljar, 1954)

– veoma mi je žao –, probljedi učenik.

– No, dobro, glavno je, da se stvar objasnila i, da smo svi opet prijatelji. Baš mi je drago.

– I nama! I nama je još više drago –, zaoriše učenici u zboru. U razredu nastala prilično vrplojenje, mrmorenje veselo raspoloženje, gotovo obijest. Profesor se nije ljutio na učenike 1b razreda, što su ovog časa malo glasni jer je i on bio zadovoljan i veseo. Kad

je zvono najavilo svršetak tog mučnog sata, profesor je izašao sa smiješkom, a učenici su ga pratili pljeskom i radošću. Svi su bili sretni, a Tomica najsretniji među njima, jer je na njega taj slučaj djelovao možda najporaznije. (Špoljar, 1954:66)

Iako Eduard i Branko Špoljar ne spominju pionire u romanu, oni prikazuju kakve osobine bi učenik morao imati. A te osobine su upravo one koje Igor Duda navodi kao odlike pionira. Pionir mora biti pošten, iskren, odvažan, napredan, istrajan i radišan. (Duda, 2015) Dječaka prepunog takvih poželjnih osobina, Eduard i Branko Špoljar opisuju kroz lik Tomice.

Vratimo se, tiho i na prstima u 1.-b razred na sat matematike. Ako pogledamo po učenicima, odmah ćemo tamo u drugoj klupi pored prozora vidjeti našeg starog znanca Tomicu. On nepomično sjedi i sluša predavanje. Već danas, prvi dan školske obuke, on se dobro ovdje snašao. Sklopio je već nekoliko prijateljstva. Svi njegovi drugovi zgodni su, dobri i dragi. Čim danas dođe kući, napisat će pismo roditeljima, kako im je prigodom odlaska i obećao. (Špoljar, 1954:44)

Mato Lovrak u svojem romanu *Prozor do vrta* opisuje život obitelji s dvoje djece, djevojčica Mira i dječak Ješo. U njihovom kraju živi dječak Bregar koji remeti život građana te svojata planinu koja se nalazi nadomak sela. Mira pokušava zaustaviti Bregara u činjenju zla. Na kraju romana Bregar ipak postaje dobar dječak te sklapa prijateljstvo s Mirom i njezinom obitelji. (Lovrak, *Prozor do vrta*, 1964)

Mira je djevojčica šestog razreda, a njen mlađi brat Ješo pohađa 2. razred. Mira pazi na svoj izgled i ugled dok je Ješo još premlad da bi za išta takvoga mario. Glavna okupacija ove obitelji je podivljali dječak, s obližnje planine, po imenu Bregar. Bregar ima 16 godina no zbog svog nemarnog ponašanja i zanemarivanja školskih obaveza, tek je 4. razred. No nije Bregar kriv što je takav. Bregar je dječak koji djetinjstvo najčešće provodi sam pa ga nema tko usmjeriti na „pravi put“. (Lovrak, 1964)

Bregar je dijete mlade majke koja nekad od zore do mraka radi na velikom poljoprivrednom imanju kao radnica, a noću, mjesto da počiva kao njezine drugarice, ona suze lije zbog svoga podivjalog sina, zbog Bregara koji i nije, da vam pravo kažem, tako gadan da se za stolom o njemu ne bi smjelo govoriti. Čak, štaviše! I lijep je, samo, naravno, zapušten. divlji, neoprani, neošišani... (Lovrak, 1964:12)

Bregar sanja o vlastitoj budućnosti. Sve što se nalazi oko njega smatra svojim te ne dozvoljava drugima korištenje i uporabu istoga pa tako ne dozvoljava nikome dolazak na „njegovu“ planinu niti branje bilo kakvih plodova koji rastu na toj planini. Prema drugoj djeci je zao i podrugljiv. Gađa ih zmijama i plaši nožem. Usprkos njegovom lošem ponašanju, učenici, među kojima je i Mirin mlađi brat Ješo, mu se dive. Miri nikako nije jasno kako netko može biti zadivljen takvim dječakom. Mira je djevojčica kojoj je jako važna dobrobit cijele zajednice. Njezino selo nema dobrobiti dokle god u njemu živi Bregar koji se nasilno odnosi

prema mještanima. Zato se Mira želi riješiti Bregara. Lovrak u svojim romanima djecu često prikazuje kao borce za opće interese kao što su pravedni kolektiv, izlazak iz bijede, poroka na čemu se bogate pojedinci, topli međuljudski odnosi i slično. (Hranjec, 1998) Tako je u ovome romanu upravo Mira preuzela uloga borca za opće dobro. (Lovrak, 1964)

Sad Mira okrenu bez straha Bregaru leđa i progovori đacima.

- Žalosno je za nas što nas ovaj divljak s planine omalovažava, kroti i zabavlja svojim divljačkim majstorijama. Zar smo mi takve ništice?!... U početku nam je rekao: „Kao da sam na svojoj planini!“ Pomislite, planina je njegova! Samo njegova! Zar vam nije odvratna ta divljačka sebičnost?! Dok naši drugovi u školi mnogo uče, ovaj divljak je pobjegao u planinu ispred rada i dužnosti, a kad ogladni, onda dolazi u kućicu materi i od nje traži ili negdje drugdje krade komad kruha!... On je divlja skitnica i naša sramota!... Nemojte, drugovi, zaboraviti da taj divljak ima među nama svoje pomagače! Sad su samo dvojica, a ja se bojim da će za koji dan imati trojicu, a za mjesec dana?!... (Lovrak, 1964:33)

Ono što Bregara uspijeva očarati jesu ples i pjesma. Kada Bregar čuje pjesmu prestaje biti podivljali dječak i postane toliko očaran da bi mu u tom trenu bilo tko mogao nauditi što dokazuje da je i on jedan običan dragi dječak. Zahvaljujući upravo Miri i Bregar se „uspio vratiti među ljude“, a Mira je time pokazala svoju odraslost pa samim time postavlja se pitanje jeli Mira uopće dijete. (Lovrak, 1964)

- Tata! uzvisuješ me. Počet ću sebi uobražavati!

- Imaš već tolike uspjehe koje si požrtvovnošću postigla...

- Što sam postigla?

- A Bregara dovesti među ljude?!

- Pa to je moja obaveza...

- Ha! To baš i jest ono, o čemu sam htio govoriti. Pred tom obavezom ja skidam duboko šešir. Tvoja obaveza me upravo zanosi. Dijete samo uzima dužnost. Prima jedan zadatak od svoje volje!! Samo dijete se obavezuje na nešto! To je veličanstveno. Ako takve svijetle i jasne čežnje zaokupljaju današnje dijete, onda će život sutrašnjice biti zaista bolji i ljepši... (Lovrak, 1964:79)

Roman *Posada oklopnog vlaka* započinje ljetnim danom u kojem se djeca dosađuju i smišljaju čime bi se mogli zabaviti. Dječak Zlatko predlaže posjet oklopnom vlaku kojeg je jutros vidio na željezničkom kolodvoru. Dječaci iz Cvjetne ulice prihvaćaju prijedlog te kreću prema oklopnom vlaku. Pritom najmanjeg dječaka Draška ostavljaju na ulici. Dječaci iz Slijepe ulice kreću u potragu za dječacima iz Cvjetne jer ih Draško navodi na krivi trag. (Matošec, 1959)

U romanu *Posada oklopnog vlaka* upoznajemo djecu iz Cvjetne ulice Žarko, Draško, Zoran, Ina i Nikica, dječake iz Slijepe ulice Ivica, Mladen i Zdravko te dječaka koji ne živi u nijednoj ulici, ali se udružuje s dječacima iz Cvjetne, Zlatko. Kao što većina družbi ima svog

vođu, tako ga ima i ova družba dječaka iz Cvjetne ulice. Kao njihov vođa nametnuo se Zoran. Zoran je dječak koji ostaje najprisebniji u svakoj situaciji koja pođe po zlu. Upravo zato je on vođa. Djeca su prikazana realistički. (Zima, 2011) Djeca su djeca sa svim svojim manama i vrlinama i Matošec ih upravo tako i prikazuje. No u ovome romanu pronalazimo i jedan stilizirani element u opisu djece, a to je način komunikacije. (Zima, 2011) Pa tako je vidljiv stiliziran i konvencionalan način komunikacije dječaka Nikice. Nikica svaku svoju rečenicu, upućenu drugom djetetu, završava podrugljivom riječju. (Matošec, 1959)

- Cvrkutalo! – progunđa Nikica. (Matošec, 1959:25)

- To je on izmislio! drsko zaključio Nikica.

- Oklopni vlak se ne može izmisliti, – uvrijeđeno će Zlatko. Vidio sam, kad je stigao.

- Sanjao si! Mjesečar!

Zlatko samo slegne ramenima, a ni ostali se nisu osvrtni na Nikičino podrugivanje. (Matošec, 1959:27)

- Skrivačica! – Mrzovoljno će Nikica.

- Ako zaprijeti neka opasnost, vi zviždite, – nastavio je Zoran ne obazirući se na Nikičinu primjedbu.

- Slavuji! – opet nije mogao otrpjeti Nikica. – Zviždaljke! (Matošec, 1959:63)

Dječaci iz Cvjetne ulice, u svoju igru, ne prihvaćaju nikoga tko ne živi u njihovoj ulici pa tako ni dječake iz Slijepa ulice međusobno nerijetko sukobljavaju. (Matošec, 1959)

Posve su zaboravili, da od ovog raskršća počinje Slijepa ulica, i da je ovo mjesto svakodnevno poprište bitaka s dječacima iz te ulice. Na ovom mjestu su se uvijek zapodijevali svi sukobi i započinjale sve velike vojne. Tu je bila polazna točka ratova, koji su se kasnije, prema snazi protivnika, nastavljali ili u Slijepoj ili u Cvjetnoj ulici. Oprez nikada nije bio izlišan, jer protivnici su se odlikovali brzinom, lukavošću i sposobnošću, da navaljuju iz zasjede i neočekivano.

I tog poslijepodneva iza jedne ograde, na samom raskršću, bila je postavljena zasjeda. Slijepi su već znali da dolazi neprijatelj, jer je Cvjetna ulica ovog puta nastupala veoma bučno, blagolagoljivo i neoprezno. (Matošec, 1959:43)

Ipak, u trenutku kada mali Draško navede dječake iz Slijepa ulice na sumnju da su „Cvjetni“ u opasnosti, „Slijepi“ su spremni pomoći im usprkos strahu koji i sami osjećaju. (Matošec, 1959)

Najviše je kriv Draško, – reče Ivica. - Morao nam je odmah sve kazati. Ako umru u kanalu, bolje će mu biti da se izgubi iz Cvjetne ulice!

(...)

- Što da učinimo? - zamišljeno će Ivica. – Nema smisla da samo stojimo. Treba im pomoći.

(...)

Tamo je mračno, – negodovao je Mladen.

- Misliš li da je Cvjetnima bolje?

- Hajdemo! – nestrpljivo će Ivica i pođe onim krakom koji je prolazio ispod Cvjetne ulice. (Matošec, 1959:102)

Ivica se sjetio nečega što su potpuno bili smetnuli s uma. Cvjetni! Gdje li su oni? Kuda lutaju? Da se bar vrate, pa makar bi se zbog toga zrak brže trošio!

- Cvjetni! – rekao je glasno i u tom uzviku bilo je mnogo žaljenja, kao da su oni drugi u gorem položaju od njih.

- Tko zna, kuda tumaraju! – zamišljeno će Zdravko.

- A možda sjede kao i mi pod nekim poklopcem. (Matošec, 1959:126)

Najmlađi među dječacima je Draško. Zato ga djeca često isključuju iz svojih aktivnosti. Smatraju ga nedovoljno zrelog kako bi sudjelovao s njima u avanturama. Smatraju kako bi ima bio na teret te kako bi se za njega samo trebali brinuti. Zato ga na prevaru ostavljaju samoga na ulici te odlaze u avanturu bez njega. (Matošec, 1959)

- Rekao sam već, – svečano će Žarko – da je ovaj dječak premlad. Moj prijedlog: ostaje ovdje, na mrtvoj straži. Sve dok se posada oklopnog vlaka ne vrati!

- Draško je otvorenih usta saslušao osudu i zatreptao očima, pokušavajući da pravovremeno istisne koju suzu. Nije potpuno razumio što Žarko govori, ali mu je ipak bilo jasno, da je za njega ta odluka nepovoljna.

- Slažem se! – kimne Zoran. – Draško ne može s nama. Premalen je.

(...)

- Nema to smisla, – uvjeravao ga je Zoran. – Sjedi ovdje i čekaj dok prođu neka kola. I to je vrlo zanimljivo. Ako pođeš za nama svezaćemo te!

- Ja znam da nema kola, – bunio se Draško. – Nikada neće proći baš nikakva kola. To vi samo tako kažete.

- Svejedno! – nestrpljivo zaključio Zoran. – Ipak moraš ostati. Hajdemo! (Matošec, 1959:31)

Matošec ne posvećuje osobitu pažnju međusobnim dječjim odnosima. Iako Matošec prikazuje česte razmirice i zadirkivanja među djecom, njihovo je prijateljstvo neupitno. (Zima, 2011) U romanu nije vidljiva želja da se pomogne široj zajednici. Ovoj djeci je naprosto želja zabaviti se i nije upitno na koji način će to postići. (Matošec, 1959) Upravo to je ono što ih čini „pravom“ djecom jer svakom djetetu je igra imanentna aktivnost.

Roman *Domaća zadaća* prati niz nesretnih događaja nastalih kao posljedica jedne nenapisane domaće zadaće. Branko Beljak nije napisao svoju zadaću te je okrivio Ivicu Novaka za krađu zadaće zbog čega je profesor Krivić izbacio Ivicu sa sata. Ivica Novak kreće u osvetu Branku Beljaku uz pomoć Rudija i Viktora Krivića, sinova profesora Krivića. Događa se niz isprekrižanih situacija u kojima se odnosi djece i odraslih ljudi ispremiješaju. (Kušan, 2012)

U romanu *Domaća zadaća* susrećemo djecu Branka Beljaka, Ivicu Novaka, Rudija Krivića, Viktora Krivića, Sašu i Melitu. Branko, Ivica, Melita i Rudi su učenici sedmog razreda. Viktor Krivić je učenik trećeg razreda gimnazije. Saša je učenik osmog razreda, ali je mlađi od

ostalnih učenika istog razreda jer je u školu krenuo sa pet i pol godina. (Kušan, 2012) U ovom romanu djeca djeluju za društvenu dobrobit. Oni imaju želju zadovoljiti ravnopravan dječji udio kako bi društvo zadovoljavajuće funkcioniralo. (Zima, 2011) Pa tako, primjerice, dječaci Rudi i Ivica pomažu jedan drugome ostvariti željene interese bez saznanja kako je nesreću obojice potaknula jedna, ista situacija. Osim toga, u romanu se isprepliću nestašluci i slučajnosti u koje je uključen čitav niz različitih ljudi. Roman može završiti tek kada se sve to rasplete te se svakome osigura njegova sreća i mir. Odnosi djece međusobno se isprepliću te djeca tijekom romana mijenjaju mišljenje o tome čiju stranu će zauzeti. Male dječje skupine se, tijekom romana, raspadaju i ponovno obnavljaju. (Kušan, 2012)

Ali joj braća ne odgovoriše, jer Viktor bijesno povuče Rudija na bicikl i pritisne pedale. Bicikl krenu na suprotnu stranu od one kojom je udario razjađeni Ivica. Tako se učas raspao trojni savez koji se činio neraskidivim. (Kušan, 2012:127)

U romanu su vidljivi i odnosi mlađih i starijih dječjih likova. Viktor, stariji brat, odnosi se prema mlađem bratu Rudiju potpuno prijateljski i zaštitnički. Rudi pronalazi utjehu u svome bratu u trenutku kada mu otac ne želi pružiti pomoć u pisanju domaće zadaće, ali i u bilo kojem drugom trenutku kada mu je potrebna bratova pomoć. Isto tako je i Rudi spreman pružiti pomoć Viktoru onda kada mu je to potrebno. Gledajući odnos njih dvojice, razlika u godinama postaje neprimjetna. (Kušan, 2012)

Braća su se, baš kao da i nisu braća i kao da nema među njima tolike razlike u godinama, dobro slagala i sve povjeravala jedan drugome. Međutim je Viktor sad bio daleko i nije bilo druge nego poći u školu, neutješeno. (Kušan, 2012:45)

Osim odnosa među dječacima, moguće je zamijetiti i odnos dječaka prema djevojčicama. Branko s oklijevanjem prihvati Melitinu želju da se pridruži njegovom sastanku sa Sašom i to tek nakon što mu ona otkriva detalje o nesreći koja mu se dogodila. Ipak, dječaci joj ne žele otkriti svoje planove jer su to poslovi za dječake. (Kušan, 2012)

- Dobro, Branko, iznijet ću ti svoju ideju. Možda bismo je već danas mogli provesti u djelo. Ali – tu on prodorno pogleda Melitu – ovo je posao samo za muške. Reći ću ti poslije. (Kušan, 2012:97)

Roman *Zvižduk s Bukovca* prikazuje dogodovštine dječaka tijekom jednog vikenda u mjesecu svibnju u zagrebačkom kvartu Bukovac. Tijekom romana dječaci se nalaze u brojnim međusobnim razmiricama te stvaraju razne „delikventne“ situacije. (Milčec, 2008)

Djeca, koja se pojavljuju u romanu *Zvižduk s Bukovca*, su uglavnom vršnjaci. Dječaci Giza, Truli, Kanta, Bimbo, Rolo i Dugi te Zubati su učenici petog razreda. Vrijeme radnje je smješteno u svibanj, školske godine 1950./51., što znači da se bliži sam kraj školske godine. Na

prvi dojam roman djeluje kao roman o dječjoj družbi no struktura samog romana se ne podudara s romanom o dječjoj družbi. Dječaci nisu organizirani u družini neko imaju svoju „klapu“ bez hijerarhijskog poretka. (Zima, 2011) Tek na polovici romana se doznaje nekakva polovična hijerarhija. Giza tada postaje „nekakav“ vođa. (Hranjec, 1998) Osim toga dječaci pred sebe ne stavljaju nikakav zadatak koji žele riješiti. Roman se sastoji od niza dogodovština koje se usputno rješavaju. Dječaci su prijatelji, ali se kroz roman, često susrećemo sa njihovim svađama i tučnjavom. (Milčec, 2008)

Odjednom se u njemu skupilo previše bijesa, tako da je eksplozija bila neizostavna i trenutačna. (...) Gizine ruke što su za vrijeme skoka bile ispružene, kao iskeženi jezičak riđovke, pogodile su cilj; sada su se već uvelike obavijale oko Bimbova žilava vrata i stezale ga kao Fagetova električarska kliješta. No ni protivnik nije bio „drvena Marija“. Naprotiv, na napad je odgovorio žestokim protunapadom. (Milčec, 2008:95)

Osim međusobnih razmirica među dječacima, dječaci stvaraju i razne druge „delikventne“ situacije kao što je vožnja na pulferu, aktivacija ručne bombe ostale iz rata, krađa slatkiša, podmetanje spački trgovcu, kockanje, natjecanje u pljuvanju...

Prvi je na pulfer skočio Giza. U iznošenim tenisicama đipnuo je kao stari bukovački mačak. Ali, ni Zubati nije bio ništa manje spretan. „Vidi, vidi“, pomislio je Giza, „pa taj Zubati i nije maslačak!“ (Milčec, 2008:19)

Hooo – svi su uglas urliknuli, da bi nastavak – ruk! – od straha jedva izgovorili. Loptu je, naime, prije trgovčeve cipele pogodio kamenčić, što je doletio iz vedra neba! Lopta je poskočila, a debeli nogometni genij, najprije jednom, a zatim i drugom nogom zaveslao zrakom. Pad gospona Špoljarića bio je tako silovit da se Gizi učinilo kako se Bukovac trese u temeljima... (Milčec, 2008:54)

- Lezi! - uzviknuo je i svi su se, kao pokošeni, našli u nepokošenoj travi.

I nakon eksplozije Gizi je još nekoliko trenutaka odzvanjalo u ušima. A kad je podigao glavu, ugledao je desetak metara pred sobom čudnu dimnu gljivu. (Milčec, 2008:108)

Uz dječake iste dobi, kroz roman se susreću i malo starija djeca. Gizina sestra Brankica i njena prijateljica Jadranka su godinu dana starije od Gize dok se Jadrankinom bratu Vjeki ne zna točna dob, ali se pretpostavlja da ima oko 15, 16 godina. Dječaci odlično prihvaćaju djevojčice iako su starije, čak se u njih i zaljubljuju. No, Bimbo Vjeku ne prihvaća, čini se, jer su veći dječaci prijetnja mlađim dječacima, posebice kada se zaljube u isti djevojčicu. Preostali dječaci možda ne simpatiziraju Vjeku, ali zasigurno se dive njegovom biciklu. (Milčec, 2008)

- Djevojke se, ovaj, rado primaju u društvo – veselo je dodao Bimbo i nešto ozbiljnije nastavio: – Ali, što će nam, ovaj, što nam treba onaj klippan. Neki, ovaj, veliki klippan. Neki, ovaj, stari frajer. Kladim se, ovaj, da ima petnaest, a možda čak i šesnaest...

- Sigurno je jedno – mudro je zaključio mali Rolo - da ima gala bicikl.

- Bicikl, ovaj, kao bicikl! – nervozno je uzvratio Bimbo.

- Ne vidiš li – zanesenjački je izustio Rolo – ne vidiš li da je to trkaći bicikl? Specijalka. Ima sigurno i brzine.
- Truba mu je genijalna - primijetio je Truli.
- Giza – rekao je iznenada Bimbo – kako ti, ovaj, dopuštaš da se, ovaj, Brankica smuca u ovako sumnjivom društvu? (Milčec, 2008:112)

U romanu ne upoznajemo nijednu obitelj osim obitelj Gizelin. Roditelji Vlatka Gizelina, Gize se neprestano svađaju, posebice otkako se iz obiteljske kuće iselila Gizina starija sestra Ivka. Inače je Ivka smirivala situaciju u kući i mirila oca i majku. No, kada je ona otišla Vlatko je prepušten slušanju roditeljske svađe koja se najčešće javlja kao posljedica očeva opijanja. (Milčec, 2008)

Sve je to Gizi, u valovima, prostrujalo glavom, a sve to zato što je osjećao gubitak starije sestre. Dok je Ivka bila kod kuće, pomislio je, otac i mati se gotovo nikad nisu svađali, a kad bi se i porječkali, Ivka je znala način kako da ih smiri. (Milčec, 2008:70)

5.2. Odrasli u romanima

U romanu *Ciko* spominju se i poneki odrasli likovi¹³, ali bez značajnije uloge. Odrasli likovi prikazani su tek kao nekakva financijska potpora djeci ili kao netko tko im daje smještaj, ali ne i kao netko tko ima značajan utjecaj na djecu i njihove odluke. Kao što su djeca prikazana u odnosu pozitivnih i negativnih likova, tako su prikazani i odrasli. Pa tako se jedne strane opisuju se skromni, siromašni, dobroćudni Tomičini roditelji, a s druge strane prikazan je bahati, surovi Cikin otac gospodujuće naravi. Cikin otac je „glava“ obitelji koji je diktirao drugima što i kako moraju činiti no i dalje ta uloga nije veća od Cikine. Ciko stoji uz bok svome ocu. (Špoljar, 1954)

Te večeri bilo je kod Cika veliko vijećanje, što sve se mora spremi za Cikov odlazak. Glavnu riječ vodio je otac, a uz njega njegov ljubimac Ciko. Majka je uglavnom šutjela i samo primala naloge, lagano klimajući glavom. (Špoljar, 1954:18)

U romanu se spominju i Cikin stric te Tomičina teta Paula. Oboje su tek članovi obitelji koji su svojim nećacima pružili dom. Cikin stric je čovjek odrješitog karaktera koji ne mari previše za Cikine osjećaje i prohtjeve niti Ciko obraća preveliku pažnju na stričeve riječi. Tomičina teta Paula je nježne osobnosti koja je pružila Tomici dom i pobrinula se da ima sve čisto te da mu je ugodan život kod nje. Među odraslima spominju se i gimnazijski profesori. Profesori su prikazani kao netko tko predaje, često suhoparne, predmete u klasičnoj gimnaziji. No, često su i odrasle osobe koje razumiju djecu, daju im podrška te je nekim učenicima stalo

¹³ Cikini roditelji, Tomičini roditelji, Cikin stric, Tomičina teta Paula, profesor te roditelji dječaka Ivice iz Cikinog razreda

do njihovog mišljenja. Radi se uglavnom o učenicima opisanim kao marljivim, vrijednim, poslušnim, prijateljski nastrojenim mladim osobama upravo onakvim kakav je Tomica te njegovi prijatelji. Dok s druge strane neposlušni Ciko ne mari za mišljenje profesora kao niti za mišljenja bilo kojeg odraslog čovjeka.

U romanu *Prozor do vrta*, uz djecu, spominju se Mirini i Ješini roditelji te učitelj. Mirina i Ješina majka je žena puna razumijevanja koja neprestano pokušava opravdati Bregarovo neprihvatljivo ponašanje. Mirin otac je vrijedan čovjek koji svojim radom prehranjuje svoju obitelj. Pun je ljubavi i brige o djeci. Posebno je ponosan na svoju kćer Miru za koju smatra da je jako zrela i odgovorna. Odrasli u romanu prikazani su kao podrška djeci, ali nemaju gotovo nikakvog utjecaja na njih i njihove odluke. Djeca o svim svojim postupcima odlučuju samostalno. Jedini koga djeca uzimaju za svojeg uzora je, kao u većini Lovrakovih romana tako i u ovome, učitelj. (Hranjec, 2006) Učitelj jedini uspijeva umiriti učenike. Učitelj je jedina odrasla osoba koja donekle uspijeva Bregara uvjeriti da ostane u školi i pomogne svojoj majci. (Lovrak, 1964)

Učitelj ostavlja Bregara samog i zna, kad se vrati, njega više neće biti ovdje. Tamo u dvorištu svrsta đake dva i dva i dovede ih u razred. Začude se on i đaci kad ugledaše kako Bregar sjedi u klupi i pogledom prati učitelja. (Lovrak, 1964:41)

Matošec u svojem romanu *Posada oklopnog vlaka*, osim djece spominje i odrasle, a to su: ujak Simon, roditelji dječaka, zaposlenici željezničkog kolodvora te ostali prolaznici. Prolaznike koji su se slučajno pronašli baš na mjestu odigravanja radnje romana Matošec prikazuje kao nekoga nebitnoga. Oni su zaista tamo slučajno i nemaju nikakvu ulogu u pokretanju radnje romana. (Matošec, 1959)

- Da je to moje dijete... – javi se žena puna prijekora, koja je stajala do Draškove majke.
- Znamo, – ljubazno će prolaznik, i žena opet ne izreče misao dokraja. (Matošec, 1959:195)

- Da su to moja djeca, – punim plućima je vikala žena, koju nitko do sada nije slušao. – Moja djeca...
Opet je nisu slušali. Ona je ipak govorila dalje. Zadovoljno je hvatala zvuk vlastitih riječi i zaključila da su riječi na mjestu. Kada joj je nestalo daha, morala je ušutiti. (Matošec, 1959:205)

Ujak Simon je prikazan kao je stariji čovjek koji se jako dobro razumije u poslove dječaka pa ga dječaci često i traže za pomoć. Simon je „malen, mršav i pognut“ starac koji je djeluje kao da nije druželjubiv. Zato su ga ispočetka djeca izbjegavala ili su mu se rugala. No, kasnije su uvidjeli kako je on dobar starac koji će im rado pomoći. (Matošec, 1959)

Smatrali su da ujak Simon govori tako, jer je već prilično star čovjek, a kao što je poznato, stariji ljudi slabo se razumiju u poslove dječaka. Ipak se ujak Simon razlikovao od svih odraslih ljudi i dječaci iz obje ulice volili su ga i često tražili, da prosudi neki spor ili im u nečem pomogne. Ipak, nije oduvijek bilo tako. Još donedavno nisu dječaci prijateljski razgovarali sa Simonom i nisu se zaustavljali pred njegovom kućom. (Matošec, 1959:58)

Osim odrasli koji žive u tom trenu kada se radnja romana događa, spominju se i odrasli koji su živjeli za vrijeme Drugog svjetskog rata. Njih autor spominje kako bi dočarao kako djeca iz Cvjetne ulice nisu svjesna koliko je njihovo djetinjstvo lijepo i bezbrižno, tj. kakvo je ružno djetinjstvo bilo u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Prvi se snašao starac. Uhvatio je dječaka za ruku i potrčao prema kravi. Uzalud se trudio da drhtavim prstima dohvati konop koji joj je bio vezan oko rogova. Da je i uspio, ništa ne bi koristilo. Drugi pogodak baterije broj tri bio je savršeno točan. Kad se razišao dim, ni starac, ni dječak, ni krava više nisu živjeli.

(...)

Djeca iz Cvjetne ulice nisu o tome ništa znala. Dobar čovjek, potpukovnik fon Brand, bio im je nasreću potpuno nepoznat. (Matošec, 1959:94)

Zaposlenici željezničkog kolodvora prikazani su kao netko tko radi neke „sasvim nerazumljive poslove“¹⁴ kao što su provjera kotača ili osovine, obilazak vagona i ini poslovi koji se moraju obavljati na željezničkom kolodvoru. Bilo bi zaista nezgodno, kako je to komično prikazao Matošec, kada bi jedan takav zaposlenik, obavljajući svoj posao, zatekao nekog dječaka ispod vlaka. (Matošec, 1959)

Baš zbog te želje za temeljitim pregledavanjem oni i jesu opasni. Zamislite, kako je nezgodno, ako pod takvim vagonom s kotačima, koji daju ružan zvuk, leži neki dječak koji je zbog važnog posla došao na teretni kolodvor. (Matošec, 1959:74)

Roditelji dječaka prikazani su kao strogi roditelji koji ne mare previše za osjećaje dječaka nego više brinu o poslušnosti dječaka. Usprkos tome, njihova ljubav prema dječacima je neupitna. Tako je prikazana i Draškova majka. Ona zahtjeva poslušnost i spremna je istući Draška zbog učinjene gluposti, ali isto tako je spremna i poljubiti i zagrliti svoga sina. Draško ipak utjehu pronalazi u nepoznatom muškom prolazniku. (Zima, 2011)

Odrasli¹⁵ u romanu *Domaća zadaća* prikazani su nepedagoški, svatko sa svojim manama i slabostima kao što su: kocka, krađa, pijanstvo, laganje, tučnjava... oni su prikazani

¹⁴ Matošec, 1959:74

¹⁵ Josip Novak, Novakova žena, profesor Krivić, Krivička, ravnatelj Gerić podvornik Runak, vlasnik gostionice Dva vrapca, direktor tvornice papira, nadzornik Beljak, Sašina baka

kao „nekompetentni, impulzivni, paranoični i nimalo otporni na cijeli niz mana¹⁶“. Ono što je problem u njihovim manama je to što su upravo djeca žrtve tih mana. (Zima, 2011)

Otac se trgnu. U tom se trenu nije mogao svladati. Njegova je teška ruka kao čekić proletjela zrakom i prilijepila se za dječakov obraz. Udario ga je još jednom, a onda brzim koracima zamakao za ugao. (Kušan, 2012:20)

Ravnatelj je bio strog čovjek. Nije pretjeravao u strogosti, ali je svakog dana pronašao povod da se iskali na nekome i tako podsjeti na sebe. Ponajviše je, naravno, bio strog prema đacima ali, ako mu oni ponekad ne bi pružili baš nikakva povoda za srdžbu, okomio bi se na nastavnike ili podvornike ili na bilo koga tko bi mu se našao u blizini. (Kušan, 2012:22)

- Što hoćeš – zaurla profesor Krivić približavajući se sve više sinu dok mu se gornja usnica sve više pučila pod nosom. – Što, k vragu, hoćeš od mene?

- Htio sam te moliti... ovdje imam zadaću... nikako mi ne izlazi... kaže, sto i dvadeset vreća u mlinu... pa ako je crno brašno u polovici... – uzmuca se Rudi povlačeći se preko praga u sobu iz koje je došao.

- Zar da ti ja pišem zadaće? To bi htio, je li? – tutnjilo je ispod gornje usnice profesora Krivića. — Što ti misliš? Lijepo se izležavaš, je li, i igraš cijelo dopodne, a onda da ti ja pišem zadaće, je li? (Kušan, 2012:44)

Roman *Zvižduk s Bukovca* prikazuje odrasle u perifernim ulogama u odnosu na djecu. Međusobno se susreću, no odrasli nemaju zamjetnog utjecaja na djecu. Odrasli nad djecom, dakako, uspostavljaju autoritet, ali im nisu uzor. Kao ni u Kušanovom romanu, tako ni Milčec u svojem romanu, odrasle ne prikazuje s pedagoškim vrlinama. Oni su često pijanice ili ljudi eksplozivne naravi. Djeca odrasle nazivaju pogrđnim imenima kao što su „munjeni starac“, „debeli nogometni genij“ ili „nesimpatični debeljko“ čime se dokazuje da djeca odrasle ne smatraju uzorima. (Milčec, 2008)

5.3. Odnos djece i odraslih

Ciko gotovo sve odrasle isključuje iz svojeg djelovanja. U trenu kada Ciko stigne u Zagreb, vidljiv je odnos između Cike i njegova strica. Ciko ne mari za stričeve riječi te poljupce smatra sramotnim te neprihvatljivim za takvog „velikog“ dječaka. Osim toga Ciko smatra kako mu stric nije potreban za snalaženje u velikome gradu nego će on to moći i sam. Ciki će samo trebati neko vrijeme dok upozna grad, a kasnije će se bez problema snalaziti sam. (Špoljar, 1954)

Stric ga podigne u vis, i snažno i glasno ga poljubi. Uh, naježio se Ciko, zar me mora baš tu ljubiti pred svima, kao kakvu malu bebu. No, čekaj, ne ćeš ti mene dugo sramotiti. Samo dok se ja malo ugrijem u tom vašem velikom gradu. A i onu uvredu, ono „ti mali

¹⁶ Zima, 2011:185

magarče“ i to ti ne ću oprostiti. Vidjet ćeš ti, što može „taj mali magarac“. Skinut ćeš i ti pred njime šešir. (Špoljar, 1954:31)

- Striče!, uzbuđeno reče Ciko..

- Što je Ciko?

- Velik je taj grad.

- Velik i lijep. Zavoľjet ćeš ga brzo.

- Bih li se ja izgubio sam na tom trgu?

- Vjerojatno bi, ali za neko vrijeme upoznat ćeš grad i ne ćeš se izgubiti.

A što tu prića taj njegov stric, kao da on i sam ne zna, da se ne će poslije izgubiti. Prićekaj ti malo, moj strikane, prićekaj koji dan, pa ćeš ti vidjeti, tko je Ciko i što on umije. (Špoljar, 1954:33)

S druge strane, Tomica ima prisan odnos s odraslima. Tomica je uzoran dječak koji se i prema odraslima odnosi s poštovanjem te odrasli imaju povjerenja u njega. Tomica neprestano razmišľja o moralnim vrijednostima te što sve mora ćiniti kako bi zadržao povjerenje, kako kod svojih roditelja, tako i kod ostalih odraslih koji se spominju u romanu. Ćesto misli na svoje roditelje i na to da im sve javi kako je i gdje je te na to da ispuni sva njihova oćekivanja glede ućenja i drugih obaveza. Također, ćesto razmišľja o Cikinom lošem ponašanju jer zna da će takvo ponašanje povrijediti i razoćarati Cikine roditelje. (Špoljar, 1954)

Eto, sada putuje kući na zimske praznike. Sa sobom nosi sve same odlične i vrlo dobre ocjene. Njegov otac i njegova majka bit će radosni. Sva njihova muka je naplaćena. Tomica će s opravdanim ponosom stupiti pred njih i pokazati im svoj uspjeh, svoje odlične i vrlo dobre ocjene. (...) A sada? On, Tomica, vraća se kući, ide provesti zimske praznike, nosi sa sobom polugodišnju svjedodžbu s odličnim i vrlo dobrim ocjenama. A Ciko sjedi tamo negdje u zatvoru, ili je već u nekom popravilištu. S njim će tamo postupati vrlo strogo. A što će na to sve reći njegovi roditelji? U ostalom, oni to već sigurno i znadu. Takve misli rastužiše Tomicu. (Špoljar, 1954:83)

Unatoć Tomićinoj konstantnoj brizi i promišľljanju o tome kako će se Cikini roditelji osjećati saznaju li za Cikino ponašanje, autori ne upućuju i na roditeljeve osjećaje. Dakako, Cikini roditelji se gotovo i ne spominju, a kamoli tek njihova briga o Ciku. (Špoljar, 1954)

Stalno me pitate za Cika. O njemu vam ne bih mogao pisati ništa lijepog. Izgleda, da je zapao u neko ćudnovato društvo. Zašto njegov otac ne doće u grad, da malo pita o njegovom napretku. Niti njegov stric ne dolazi u školu. Eto, toliko vam mogu o njemu reći. Meni ga je žao, ali on sa mnom uopće ne razgovara. (Špoljar, 1954:57)

Odrasli u romanu *Prozor do vrta*, kao i u drugim Lovrakovim romanima, nemaju veliki utjecaj na djecu. Djeca samostalnom svojim postupcima stvaraju opću dobrobit. Osim što odrasli nemaju velikog utjecaja na djecu, djeca gotovo da zamjenjuju njihove uloge na naćin da poućavaju starije, pružaju pozitivne primjere... (Hranjec, 1998) Tako Mira svojim postupcima pokazuje svoju zrelost i odgovornost ćega je ponajviše svjestan njezin otac, ali i

majka to, dakako, primjećuje. Njezin otac želi zaustaviti Bregara, no on to ne uspijeva. To uspijeva učiniti Mira te time pokazuje ocu koliko je mudrija od njega. (Lovrak, 1964)

- Tata, kako izgledaš?! – pita oca Mira.

- Borim se s Bregarom. Hoću da ostane kod nas i da nam pripovijeda kako se to zbilo s Ješom, a on valjda misli da ću ga predati miliciji pa se opire i nateže sa mnom. Mora da izgledam divlje! A i kako da izgledam drukčije, kad sam u takvom poslu s divljakom!

Ne znamo čuje li ovo Bregar, jer on još uvijek stoji pred vratima i očiju ne skida s ovog prizora: Na čistom, bijelom krevetu leži dječak. Kraj njega majka miluje mu kosu.

Mira se odšulja do klavira. Zasniva tiho, osjećajno. Bregar se okrene prema njoj. Stupa glasoviru kao očaran. Bulji u Mirine prste, kako jure preko bijelih i crnih tipaka. I njemu, sami od sebe zaigraše tako prsti u zraku. (Lovrak, 1964:61)

Mira isključuje odrasle da bi osigurala autonomnost djelovanja na način da se samostalno upušta u akciju opamećivanja Bregara. Pa tako Mira samostalno osmišljava kako i na koji način će doprijeti do Bregara. Bez ičije pomoći Mira odlazi u planinu koju Bregar svojata. Svjesna je rizika u koji se opušta no pomoć odraslih joj nije potrebna. Ona takvo djelo može učiniti i sama. Osim toga nitko drugi, pa ni odrasli, nije „svjestan“ koliko zlo Bregar donosi i da ga je potrebno uhititi kako bi se zlo obustavilo.

Tati je Bregar zanimljiv. Mama ga žali. Ješo ga obožava. Drugaricama njezinim u školi Bregar je romantični pustolov, a njoj, Miri? Bregar je za nju sramota njihova grada, okolice i cijele domovine. (...) Da, Mira njega mrzi, baš mrzi! (Lovrak, 1964:44)

- Ne, zaista, govorim ozbiljno. Ti si. Miro, hrabra. Poslije tvog izleta u planinu uvjeren sam još više u to da žena može biti avijatičar, vojnik, oficir i borac na ratištu...

Mira ga prekida:

- Bojim se, tata, da mi se već sada rugaš...

- Ne, ne, nipošto, Miro moja, ja ti se divim jer samo to, popeti se na vrh gore i to sasvim sama, bez pratnje, hrabar je podvig! A kad se zna tko na gori živi i kako sa zmijom u ruci tjera odrasle izletnike, onda je to već više od junaštva i nemoj se čuditi ako te ja u budućnosti gledam kako upravljaš avionom i voziš se iznad našeg Maloga grada.

- Tata, oprostí što te prekídam. Ti podruglívivo govoriš.

- Oprostí, srce moje, nije tako. Uzbuđen sam glas mi možda podrhtava.

- Tata, zar ćeš tvrditi da se ne smijuckaš pri govoru?!

- To ne poričem. Duša mi je radosna. Na licu mi je osmijeh, a to je nešto sasvim drugo! (Lovrak, 1964:53)

U Matošečevim romanima djeca ne djeluju potpuno samostalno. Oni se udružuju s odraslima kako bi riješili zagonetku koja je stavljena pred njih. (Zima, 2011) Djeca iz romana *Posada oklopnog vlaka* svojeg odraslog pomagača pronalaze u ujaku Simonu. Dječaci prvenstveno pokušaju problem riješiti sami no kada to postaje nemoguće obraćaju se ujaku Simonu te od njega traže pomoć. Njegovu pomoć traže čak i u manjim problemima kao što su svakodnevni sukobi između dječaka iz Cvjetne i dječaka iz Slijepe ulice. U trenutku kada su

dječaci zapeli u kanalu, na tom mjestu, baš slučajno, se zatekao ujak Simon koji im je pružio pomoć. (Matošec, 1959)

Starac je podigao poklopac i prije nego se ploča potpuno uspravila u otvoru se pojavi jedna čupava glava, a odmah do nje i druga. Tek što bi udario dlanom o dlan, stvoriše se pred njim sva trojica Slijepih. Na licima su im jedino oči bile čiste, a sve ostalo pokrivala je debela naslaga prljavštine, vrlo slikovito prošarane tragovima mnogobrojnih suza.

-Ujak Simon! Baš on nas je spasio! Povika Ivica.

- Živio ujak Simon! - uzbuđeno i sretno oglasi se Zdravko. (Matošec, 1959:139)

Ujak Simon je podigao poklopac, pomogao dječacima izaći iz kanala te im je pružio pomoć u potrazi za dječacima iz Cvjetne ulice. Ta pomoć uključivala je i sve ostale odrasle mještane. (Matošec, 1959)

- Slušajte! Trčite što vas noge nose i pozovite ljude iz Cvjetne ulice. Neka ponesu svjetiljke. Brzo! Ja ću ostati ovdje, da netko ne bi opet spustio poklopac.

Dječaci nijemo klimnuše i potrčaše niz ulicu. (Matošec, 1959:143)

U trenutku kada Slijepi ne uspijevaju pronaći Cvjetne u kanalu, oni se obraćaju odraslima za pomoć. U traženje dječaka upliću se čak i vatrogasci. Zagonetku ipak rješava Draško priznavši da dječaci nisu u kanalu nego na kolodvoru. (Matošec, 1959)

Draško koji nije mogao pronaći Cvjetne, obraća se skretničaru za pomoć no od njega ne uspijeva dobiti traženo. Draško je premali kako bi znao točno reći što treba i prenijeti sve točne informacije pomoću kojih bi došao do željenog cilja, a skretničar živi u svijetu odraslih koji ne mogu razumjeti malene dječake. Draško traži skretničarevu pomoć samo kako bi došao do starijih dječaka. Oni će mu pomoći riješiti glavnu zavrzlamu. (Matošec, 1959)

Treba pronaći Cvjetne!

Zoran i ostali već će znati što u takvom slučaju valja činiti. Draško ni trena nije sumnjao u njih, jer oni su uvijek sve znali. Bar je on u to vjerovao. (Matošec, 1959:105)

Cijela potraga za Cvjetnima odigrala se uz pomoć odraslih, no jesu li oni zaista bili potrebni s obzirom da Cvjetni nisu bili u stvarnoj opasnosti. Cijelu zavrzlamu mogao je riješiti Draško koji je od početka romana jedini znao gdje se dječaci nalaze. Ipak, Draško je premalen kako bi samostalno riješio zagonetku. Osim toga, sam Draško je i doveo dječake pred zagonetku navevši ih na pogrešan trag. (Matošec, 1959)

Kušan u svojem romanu *Domaća zadaća* odrasle, u odnosu na djecu, prikazuje kao suigrače. Roman prikazuje niz slučajnosti koje su potaknule razvoj raznih nezgoda. Na te slučajnosti utjecale se brojne nedaće kao dječjih likova, tako i odraslih. Kao što je to primijetila i Dubravka Zima, odrasli su u velikoj mjeri odgovorni za zapetljavanje fabule kao i za njezino

otpetljavanje. (Zima, 2011) Da je profesor Krivić u samom početku postupio drugačije, tj. da nije Ivicu izbacio iz razreda ili da je sinu pomogao riješiti zadaću do puno situacija unutar romana ne bi ni došlo. Ivica i Rudi se naprosto ne bi sreli. Branko ne bi završio u kamionu za čistoću i pritom ne bi upoznao Sašu kao i niz drugih situacija. (Kušan, 2012)

I tako je te večeri mali Rudi odlazio sve dalje od svog doma tugujući zbog toga što je ovaj svijet pun nepravde. Mislio je da se više nikada neće vratiti kući i da će umrijeti ovako hodajući. „Neka, neka!“ ponavljao je u sebi. „Tako su htjeli!“ (Kušan, 2012:57)

Ivica sad prvi put nekako nejasno osjeti da možda nepravda nije nešto što je svuda i svagda postojalo, već da su ponekad pojedinci krivi za nesreće drugih, poštenijih. I silan ga bijes obuze kad bi se sjetio Branka Beljaka. Prisjeti se i prezrivo pogleda koji je Melita uputila njemu, Ivici, dok ga je profesor Krivić tjerao iz razreda.

„Ništa“, mislio je, „kad ne može drugačije, bit ću razbojnik. Vježbat ću se na drugima, tući se, a kad već budem vješt, onda ću se osvetiti njemu, Beljaku! Kad bi sad netko naišao, napao bih ga golim rukama ili ovim štapom.“ (Kušan, 2012:61)

Isto tako da ravnatelj Gerić nije toliko paranoičan ili da otac Branka Beljaka nije pokvareni nadzornik iz tvornice papiru, neke od situacija, koje su utjecale na djecu, također se ne bi dogodile. (Kušan, 2012) Usprkos takvoj postavi odraslih, oni se ipak zadržavaju samo na rubu pripovjednog svijeta. Djeca djeluju samostalno. U svojim mišljenjima i odlukama ne oponašaju odrasli model ponašanja nego nastoje stvoriti sami svoj model. Još jedan način na koji autor isključuje dječje djelovanje od djelovanja odraslih jest mjesto događanja radnje. Radnja se najvećim dijelom događa u školskom ambijentu gdje se uvelike smanjuje prisutnost odraslih. (Zima, 2011)

Odnos djece i odraslih u Milčecovom romanu *Zvižduk s Bukovca* prikazan je na način da odrasli ne mogu puno utjecati na odluke i zanos djece. To je vidljivo u trenu kada Giza čuje zvižduk svoje klape. Giza ustaje, staje do prozora te zaneseno promatra odakle zvižduk dolazi. Za to vrijeme, profesor ga pokušava dozvati i narediti mu da sjedne na svoje mjesto, ali Giza je u tolikom zanosu da profesora jednostavno ne primjećuje. (Milčec, 2008)

- Gizelin! – pokušavao je razrednik, stari profesor zemljopisa Vjekoslav Deščak, osloboditi Gizu tih čarolija barem za vrijeme nastave. Profesoru bi čak to i uspjelo da poznati zvižduk u dugom elegantnom luku nije ponovno uletio kroz otvoren prozor. A to je bilo dovoljno da Gizine misli do kraja odmagle sa sata. (Milčec, 2008:8)

Djeca neke odrasle, poput debelog trgovca, ismijavaju i sukobljavaju se s njim. Takvom ponašanju ipak nisu kriva djeca nego upravo taj trgovac jer je svojim zlim ponašanjem i pametovanjem to izazvao kod dječaka. (Milčec, 2008)

- Valjda ga nisi ti bacio? – uvrijeđeno je odvratio Rolo.

- Vidi, vidi, mališana! – glasno je komentirao Dugi. – Tko bi mu rekao?

- Zašto si to učinio? – upitao je Giza.
- Zar je što drugo zaslužio – odbrusio je Rolo. – Dva sata nam glumi nogometnog velikana, soli nam pamet kao da smo mi totalni bezveznjaci... (Milčec, 2008:56)

Ipak, djeca se pribojavaju da roditelji ne saznaju za neka njihova djela zbog kojih bi ih mogli kazniti, kao što je vožnja na pulferu. Giza se bojao da bi ga susjed Daša, inače tramvajac, mogao vidjeti i tužiti roditeljima. U trenu kada Giza saznaje da je netko dječacima rekao da je viđen sa Zubatim, Giza posumnja kako ga je otkrio Daša te se prestraši da bi ga mogao tužiti i roditeljima bez obzira što je obećao da neće. Giza, očito, nema prevelikog povjerenja u odrasle. Na kraju se ipak saznaje kako Daša nema veze s otkrivanjem Gize nego je dečkima sam Zubati rekao da je Giza bio s njim. (Milčec, 2008)

Gizi je punom brzinom proletio mozgom tramvaj broj 1 i tramvajac Daša. Jedino ga je tramvajac vidio sa Zubatim. Da se ipak u njemu nije prevario? A bio je siguran da ga dobroćudna uniforma neće cinkati. Ti sumrak, pa još bi njegovi doma mogli saznati da se furao na pulferu! (Milčec, 2008:46)

U romanu se spominje i niz odraslih koji su prikazani kao susjedi s Bukovca. Neki su stigli za vrijeme rata pa su ondje i ostali. Većina njih prikazana je kao muškarci koje vole popiti pa se čak događa da vide i duhove. Dječaci kao dječaci povjeruju u te priče koje u njima izazovu strah. (Milčec, 2008)

6. Koliko se razlikuje faktografska slika pedesetih od onih prikazanih u književnim djelima?

Pedesetih se puno govorilo o slobodnom vremenu djece. Zato su se, kao što je već ranije u ovom radu rečeno, stvarale pionirske organizacije kojima se trebalo kontrolirati dječje slobodno vrijeme. No, u književnim djelima, ne samo da se pionirske organizacije nigdje ne spominju nego se gotova sva dječja događanja zbivaju u slobodno vrijeme. Iako se radnje romana *Ciko* i *Prozor do vrta* odvijaju u velikom dijelu izvan školske zgrade, dio je smješten i unutar školske zgrade, točnije unutar učionice gdje učitelj ima velikog utjecaja na djecu. Puno događaja se događa u slobodno vrijeme, a autori ne spominju pionire u nijednom trenutku. Ipak djeca opisivana romanima uvelike posjeduju osobine kakve su se zahtijevale od svakog pionira. Oni ne zastupaju samo svoje želje i nemaju ciljeve samo za vlastito dobro nego za dobro šire zajednice. Tomica želi pomoći Ciki radi dobrobiti njegovih roditelja. Isto tako Tomica i njegovi prijatelji žele dobro cijeloj svojoj školi, tj. ne žele da njihova škola dođe na loš glas. (Špoljar, 1954) S druge strane Mira želi zaustaviti Bregara u činjenju zla drugim mještanima. (Lovrak, 1964) U Kušanovoj *Domaćoj zadaći* radnja romana je, djelomično, smještena u školskoj zgradi, ali bez velikog utjecaja učitelja te u dječjim obiteljskim domovima i na cesti gdje su djeca bez kontrole odraslih. (Kušan, 2012) Milčec radnju romana *Zvižduk s Bukovca* smješta u svoj kvart djetinjstva, Bukovac. Ondje se radnja, također, u najvećem dijelu događa u slobodno vrijeme bez nadzora odraslih. (Milčec, 2008) Matošečeva *Posada oklopnog vlaka* također je smještena u slobodno vrijeme, za vrijeme ljetnih praznika. I ondje su djeca bez nadzora odraslih. (Matošec, 1959) Za razliku od Špoljarovog i Lovrakovog romana, Milčecove, Matošečeve i Kušanove junake ne može okarakterizirati kao primjer djeteta kakav bi jedan učenik, pionir trebao biti. Kao jedna od rijetkih asocijacija na pionire, u Milčecovom romanu, može biti odlazak Brankice i njenih prijatelja u Pionirski grad u kojemu se u to doba odvijala završnica manifestacije Pionirske štafete. (Milčec, 2008)

7. Zaključak

Tijekom pedesetih godina događala su se mnoga politička zbivanja koja su utjecala i na razvoj književnosti. Puno se govorilo o dječjem slobodnom vremenu. Do tada se nametala paradigma o djetetu heroju ili djetetu udarniku. No pojava potrebe da se dijete uvjeri da živi najsretnije djetinjstvo jer živi u Socijalističkoj Jugoslaviji, gdje o njemu brine Tito i partija, nastala je nova paradigma koja prikazuje mit o sretnom djetinjstvu. S druge strane, shvativši da dijete treba biti dijete te se ono mora izdvojiti iz svijeta odraslih nastala je nova paradigma o djetetu stanovniku dječje republike.

Cilj rada bio je analizirati međusobne odnose djece te odnose djece i odraslih pedesetih godina 20. stoljeća. Analizirali su odabrani romani nastali pedesetih godina, ili kasnije, koji govore o djetinjstvu tijekom pedesetih godina. U radu se provodi analiza sljedećih djela: *Ciko*, *Prozor do vrta*, *Posada oklopnog vlaka*, *Domaća zadaća* te *Zvižduk s Bukovca*.

Analizirajući romane te uspoređujući ih sa zbiljom koja je obilježila pedesete godine, odabrani romani potvrđuju nastanak pojedinih paradigma o djetinjstvima. Romani *Posada oklopnog vlaka* i *Zvižduk s Bukovca* vrlo lako se mogu uklopiti u mit o sretnom djetinjstvu. Mit u romanu *Posada oklopnog vlaka* polazi od strategije da je djetinjstvo pedesetih godina sretnije negoli ikada prije. Stoga u romanu često nailazimo na priče iz doba rata te uspoređivanje toga djetinjstva s djetinjstvom dječaka koji se spominju u romanu te neprestano spominjanje nesvjesnosti dječaka o nekadašnjim događanjima u vlaku u kojem se oni nalaze. *Zvižduk s Bukovca* ne pripada u potpunosti mitu o sretnom djetinjstvu. Iako se dječaci slabo sjećaju događaja iz rata, ipak se nekih događaja sjećaju i to u njima izaziva strah.

Nekad su, sjećao se Giza, na tim klupama sjedjeli zamišljeni i prestrašeni najstariji Bukovčani, osluškujući kako vani tutnje bombarderi, gruvaju bombe i granate. (Milčec, 2008:103)

Giza se nije mogao sjetiti je li starac s lulom bio tu i one noći, kada se najviše bojao. Tako nešto kao te noći za cijelo vrijeme rata nije vidio i doživio. (Milčec, 2008:104)

S druge strane romani *Ciko* i *Prozor do vrta* mogli bi se svrstati u paradigmu o stanovniku dječje republike jer upravo ono za što se junaci tih romana bore jesu odrednice djetinjstva. I Mira i Tomica su nevina, neiskvarena bića koja svojim djelima žele postići slobodu, nenasilje, ljubav i prijateljstvo te se izdvajaju iz svijeta odraslih jer vide okolnosti onakvima kakvima ih odrasli ne vide. Osim toga i sam Bregar, u početku romana zlikovac,

pokazuje da je i on samo jedno nevino i neiskvareno dijete kojemu nedostaje ljubavi i pažnje. Upravo on je taj koji će pasti u vrućicu kada začuje glazbu¹⁷.

S treće strane, moguće je uočiti roman koji niti opisuje sretno djetinjstvo niti izdvaja dijete iz svijeta odraslih. Roman Ivana Kušana *Domaća zadaća* ne prikazuje sretno djetinjstvo jer se njegovi dječaci moraju nositi s posljedicama nepedagoškog ponašanja odraslih. Ne može se reći niti da su djeca izdvojena iz svijeta odraslih jer nepedagoška ponašanja odraslih itekako utječu na njihov svijet. Zato je najbolje Kušana opisati kao disidenta. (Majhut, 2019)

¹⁷ Umjetnost je jedna od odrednica načina prilaska djetetu

8. LITERATURA:

8.1. Primarna literatura

1. Špoljar, E. i Špoljar, B. (1954) 1954. *Ciko*. Bjelovar: Prosvjeta.
2. Lovrak, M. (1954) 1955. *Dječak konzul*. Sarajevo: Biblioteka Lastavica
3. Lovrak, M. (1955) 1964. *Prozor do vrta*. Zagreb: Mladost.
4. Matošec, M. (1959) 1959. *Posada oklopnog vlaka*. Beograd: Stožer.
5. Kušan, I. (1960) 2012. *Domaća zadaća*. Zagreb: Znanje.
6. Milčec, Z. (1975) 2008. *Zvižduk s Bukovca*. Zagreb: Znanje.

8.2. Sekundarna literatura

1. Deskar, K. (2019). *Pionirski domovi i gradovi: mjesta izvanškolskog odgoja i jugoslavenske socijalističke mladeži* (Diplomski rad).
2. Duda, I. (2015). *Danas kada postajem pionir: Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, Zagreb: Srednja Europa
3. Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Zagreb: Školska knjiga
4. Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*, Zagreb: Znanje
5. Lončar, M. (2018). *Časopisi za djecu i mladež kao oblik neformalnog utjecaja na socijalistički odgoj na primjeru časopisa Modra lasta (1966.-1976.)*. Diplomski rad.
6. Majhut, B. i Lovrić Kralj, S. (2017). *Josip Pavičić i socrealistički dječji roman*, Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi, str. 59-87
7. Majhut, B. i Lovrić Kralj, S. (2017) „Slika sretnog djetinjstva u dječjoj književnosti u socijalističkoj Jugoslaviji“, *International Conference "Slavic Worlds of Imagination"*
8. Majhut, B. i Lovrić Kralj, S. (2016) „Slika djeteta u dječjoj književnosti pedesetih godina 20. st. u socijalističkoj Jugoslaviji: dijete-heroj“, *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu*, **42**, 2; str. 43-54
9. Majhut, B. i Lovrić Kralj, S. (2016) „Slika djeteta u dječjoj književnosti pedesetih godina 20. stoljeća u socijalističkoj Jugoslaviji: dijete - stanovnik dječje republike“ // *Detinjstvo*, **42**, 3; str. 19-30
10. Majhut, B. (2019) „Subverzivna uloga dječjeg romana Uzbuna na Zelenom Vrhcu Ivana Kušana“, *Knjižica sažetaka: 7. Hrvatski slavistički kongres*; str 156
11. Pejić, I. (2008) Književni život Bjelovara u pedesetim godinama 20. stoljeća/1945.-1960. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (2), 199-229.

12. Zima, D. (2011) *Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*, Zagreb: Školska knjiga
13. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59850> (stranica posjećena 17. ožujka 2022.)
14. <http://library.foi.hr/m3/kautor.asp?B=31&rbr=900&A=0000000027> (stranica posjećena 16. ožujka 2022.)

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)